

MARTIN VIETOR

K TRIDSIATEMU PIATEMU VÝROČIU SLOVENSKEJ REPUBLIKY RÁD

Pred tridsiatimi piatimi rokmi, v júni 1919, došlo k hrdinskému pokusu o vytvorenie diktatúry proletariátu na území Československej republiky, ktorým slovenský proletariát už na začiatku epochy proletárskych revolúcií, zahájených Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou, dokázal svoju odhodlanosť bojovať za víťazstvo socializmu podľa vzoru ruskej robotníckej triedy a pod zástavou III. internacionály.

Tento hrdinský pokus je dôležitou udalosťou v dejinách robotníckeho hnutia v ČSR, lebo ešte väčšmi vyzdvihol význam Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie pre vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov, upevnil triedne uvedomenie proletariátu Slovenska, prispel k odhaleniu zrady sociálnej demokracie a urýchlil vznik Komunistickej strany Československa. V priebehu revolučných bojov získali slovenské pracujúce masy bojové skúsenosti, spoznali silu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu, ako aj perspektívu jednotného a solidárneho frontu svetového proletariátu, vedeného Sovietskym sväzom a jeho avantgardou, KSSS.

Slovenský proletariát, ktorý s nadšením bojoval za svoje národné oslobodenie a bez výhrady vítal spoločný národný štát Čechov a Slovákov, sklamaný vývojom hospodárskych a politických pomerov, nepodrobil sa bez odporu brutálnej protiludovej vláde českej a slovenskej buržoázie, ale hľadal si cestu k hospodárskej a politickej slobode. Júnové udalosti r. 1919 sú historickým dôkazom tej skutočnosti, že si hľadal cestu oslobodenia sa spod panstva a vykorisťovania buržoázie.

Júnové udalosti r. 1919 boli logickým vyvrcholením triednych bojov, ktoré vznikli pod dojomom víťazstva proletariátu Ruska a po vojenskej porážke Rakúsko-Uhorska, za národné a sociálne oslobodenie českého a slovenského ľudu. Júnové udalosti r. 1919 na Slovensku nemôžu sa preto ináč chápať ako v tesnej súvislosti s udalosťami r. 1918 a prvých mesiacov roku 1919.

Rady na Slovensku nevznikli nanútením, neboli ruským alebo maďarským „importom“, ako to tvrdila buržoázia, ale boli pevne späté s organizačnými formami triedneho boja v rokoch 1918-1919. Robotnícke rady, národné rady a národné výbory, ktoré vznikli po rozpade štátneho aparátu

Rakúsko-Uhorska a pomocou ktorých si spravoval pracujúci ľud niekoľko mesiacov svoje záležitosti, boli zárodkom tých rád robotníkov, vojakov a roľníkov, ktoré prevzali štátnu moc na južnom a východnom Slovensku v júni 1919. I keď je nesporné, že prítomnosť maďarskej červenej armády vytvorila pre vznik rád priaznivé podmienky, rady ako mocenské orgány proletariátu mali teda svoje hlboké korene v slovenskej pôde.

Jeden z veľkých kladov júnových udalostí r. 1919 väzí práve v tom, že rady na Slovensku sa pokúsili riešiť domáce problémy: dokončiť nevyriešené úlohy buržoáznodemokratickej revolúcie a riešiť národnostnú otázku marxisticko-leninskou metódou.

Tvrdenie buržoázných historikov, že rady boli vraj slovenskému pracujúcemu ľudu nanútené, že slúžili cudzím mocenským aspiráciám, sú dokladom ignorovania historických faktov a ich vedomého falšovania. Z činnosti slovenskej vlády rád a miestnych rád je zrejmé, že pracujúci ľud Československa chcel pomocou rád uskutočniť to, čo sa nepodarilo docieľiť v októbri 1918, čo sa nedalo zabezpečiť robotníckymi radami, národnými radami a národnými výbormi, t. j. skutočnú vládu ľudu v ČSR. Nedá sa predsa odtažiť, že moc rád na Slovensku chcela zabezpečiť pracujúcim tie práva, ktoré si nemohli vynútiť štrajkami od februára do mája 1919, t. j. právo na prácu, na život bez nezamestnanosti a hladu atď. Nedá sa odtažiť, že Slovenská revolučná vládna rada sa pokúsila odstrániť celý štátny aparát buržoáznej diktatúry so županmi, slúžnymi, četníctvom a francúzskymi vojenskými diktátormi. Slovenská moc rád chcela zabezpečiť rovnoprávnosť Slovákov a ostatných národností v ČSR, čo práve nezodpovedalo imperialistickým záujmom domácej a západnej buržoázie.

Slovenská republika rád vznikla v súlade so zákonitostami spoločenského vývoja, ako vyvrcholenie toho revolučného boja českého a slovenského proletariátu r. 1918 a začiatkom r. 1919, ktorý mal za cieľ odstrániť neprekonateľný rozpor medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl na území Československa, a v dôsledku medzinárodnej situácie, ktorá len umožnila a urýchlila jej vznik práve na Slovensku.

Česká a slovenská buržoázia sa usilovala dosiahnuť slobodu a zriadiť Československú republiku klamaním más buržoáznym nacionalizmom, rozsievajúc nenávisť medzi národmi a hlavne medzi pracujúcimi na území českého a slovenského národa. Neoprela sa o silu českého a slovenského pracujúceho ľudu, ale zaviazala sa bez výhrady západným imperialistom, ktorým za formálne uznanie samostatného štátu predala túto samostatnosť a stala sa vazalom amerického, francúzskeho a anglického veľkokapitálu. V priebehu júnových udalostí r. 1919, v priebehu bojov českých, slovenských a maďarských pracujúcich ľudí proti českej, slovenskej a Dohodou reprezentovanej medzinárodnej buržoázii sa urobil pokus o nápravu týchto chýb uplatnením jedine správnej cesty oslobodenia utláčaných národov na platforme proletárskeho internacionalizmu.

Imperialistická politika, ktorú uskutočňovala česká buržoázia na Slovensku už v prvých mesiacoch po založení ČSR, mala za následok, že pracujúci ľud Slovenska sa nemohol uspokojiť iba dosiahnutými národnými právami, ale pokračoval v boji za odstránenie vykorisťovania a útlaku vôbec. Maďarská republika rád, ktorá proletariátu Slovenska pomáhala odstrániť kapitalistické zriadenie, svojou pomocou uskutočňovala vlastne proletár-

sko-internacionalistickú metódu oslobodzovacích bojov podľa učenia Lenina a Stalina.

Masovopolitická agitačná práca, uskutočňovaná radami na Slovensku, prispela k prehĺbeniu triedneho uvedomenia pracujúcich a k upevneniu bratského zväzku českej a slovenskej robotníckej triedy. Úsilie o získavanie a presvedčanie dezorientovaných a buržoáziou zneužitých českých vojakov, starostlivosť o utužovanie bratského zväzku i v čase najprudkejších vojenských operácií bolo prvoradou úlohou slovenskej vlády rád. Bojový a bratský zväzok proletárov sa upevnil už po vyhlásení Maďarskej republiky rád. Český revolučný proletariát, vedený ľavicou českej sociálnej demokracie, s. Šmeralom a spol., neváhal prejaviť svoje sympatie s bojujúcim proletariátom Maďarska a účinne podporoval a hájil záujmy slovenského proletariátu, a to hlavne v priebehu intervenčnej vojny proti Maďarskej republike rád, v medzinárodných brigádach maďarskej červenej armády, do ktorých sa hlásili i českí a slovenskí dobrovoľníci v značnom počte, aby bojovali za spoločnú vec proletariátu celého sveta. Disciplinovanosť, uvedomelosť, vytrvalosť slovenského pluku č. 16, ktorý sa vyznamenal svojou bojovou pohotovosťou okolo Lučenca a Zvolena, bola vzorným príkladom bojovej sily a socialistického vlastenectva slovenského proletárskeho vojska.

Vedúci činitelia Slovenskej revolučnej vládnej rady ani pred vyhlásením ani po vyhlásení Slovenskej republiky rád nechápali otázku diktatúry proletariátu na Slovensku izolovane, ale vždy počítali s tým, že revolučná vlna sa preniesie do Čiech a na Moravu a trvali na požiadavke spoločného štátneho života Čechov a Slovákov v spoločnom proletárskom štáte. A tak isto uvedomelý český proletariát sa nikdy nedal oklamať hurhajom buržoázných nacionalistov a sociálšovinistov, lebo dobre vedel, že boje odohrávajúce sa na Slovensku sú súčasťou spoločného boja celého proletariátu Československa za socialistickú vlasť, za vládu pracujúceho ľudu. Nejasnosti, ktoré okolo tejto otázky vznikli, vyžadujú si podrobnejší rozbor faktov a osobitné hodnotenie, čo ale presahuje rámec tejto štúdie.

Vláda rád na Slovensku odhalila tvorivé sily pracujúceho ľudu. Ukázalo sa, že proletariát Slovenska je schopný spravovať si svoj štát bez županov a slúžnych, bez žandárov a notárov. Obdivuhodná rýchlosť, ktorou sa rady zriadili a naučili sa zvládnuť všetky úlohy štátnej správy, bola nezvratným dôkazom vyspelosti proletariátu Slovenska. Pomerne rozsiahla činnosť rád za krátky čas 4 týždňov bola ďalej dôkazom veľkých predností systému rád a tej skutočnosti, že pracujúci ľud Československa si už r. 1919 vedel zorganizovať svoju vlastnú vládu, keď sa mu podarilo aspoň prechodne prevziať štátnu moc do svojich rúk.

Dokázať správnosť vyššie uvedených faktov opísaním priebehu vzniku rád, Slovenskej republiky rád a činnosti Slovenskej revolučnej vládnej rady a rád, to je úlohou tohto článku.

PROTIÚTOK MAĎARSKEJ ČERVENEJ ARMÁDY

Dňa 30. mája 1919 prešla maďarská červená armáda do protiútok, vyprovokovaného zákernou ofenzívou čs. buržoáznej armády. V prvej etape postupu, t. j. do 3. júna 1919 obsadila mestá Nové Zámky, Levice, Krupina,

Lučenec, Rimavská Sobota a územie južne od nich. Na strane maďarskej červenej armády bojovali na tomto úseku aj medzinárodné brigády, pozostávajúce hlavne z ruských dobrovoľníkov a železničiarov z Nových Zámok a okolia.¹ Železničiari spolu s inými robotníkmi zo Slovenska prešli k jednotkám maďarskej červenej armády koncom marca 1919 po čiastočnej mobilizácii na Slovensku, resp. v priebehu útoku čs. armády, ktorý začal 27. apríla 1919 a maďarská červená armáda do 28. mája 1919 v prudkých bojoch odrazila.²

Rýchly postup maďarskej červenej armády bol všade podporovaný miestnym proletariátom. Ozbrojené partizánske jednotky operovali v tle čs. vojska už v apríli 1919; boli to skupiny vytvorené z bývalých vojnových zajatcov, nezamestnaných robotníkov a revolucionárov, ktorí už v posledných mesiacoch r. 1918 riadili revolučné hnutie na Slovensku, ktorí viedli robotnícke rady, dedinské národné rady a národné výbory do ich rozpustenia (26. januára 1919), stáli na čele generálneho štrajku vo februári 1919 a po vyhlásení Maďarskej republiky rád organizovali masový odpor pracujúcich Slovenska proti otvorenej diktatúre talianskych a neskoršie francúzskych generálov. Tito neohrození a smelí bojovníci strhli svojím príkladom široké masy pracujúcich, tých, ktorí s nadšením sledovali hrdinský boj maďarských proletárov a netrpezlivo čakali na príležitosť, aby vyúčtovali s utláčateľmi. Preto zasiahlo miestne robotníctvo do boja a prekážalo operáciám čs. posádky pri Šahách, preto bojovali po boku maďarského robotníckeho pluku č. 2 aj proletári z okolia Levíc, preto strieľali na čs. jednotky robotníci v Rimavskej Sobote z továrenských okien a preto znemožnili baníci v Rudňanoch pripravovaný odvetný útok čs. vojska.³

V druhej etape bojov, do 10. júna 1919, obsadila maďarská červená armáda územie južne od čiar Radvaň n/D., Nové Zámky, Vrábľa, Zlaté Moravce, Nová Baňa, Zvolen, Rožňava, Krompachy, Sabinov, Bardejov, Humenné, Michalovce, Čop až po rieku Tisu. Po dosiahnutí tejto čiar bol postup zakončený, pričom do 24. júna 1919, t. j. do dňa prírmeria menšiu časť územia, najmä na západnom úseku, znova obsadilo čs. vojsko.

V tejto etape bojov sa rapídne zvýšil počet ozbrojených povstalcov. Pri Banskej Štiavnici bojovali slovenskí robotníci za slobodu utláčaného ľudu. Pred Tisovcom útočila medzinárodná brigáda, pozostávajúca zo slovenských, rumunských a nemeckých dobrovoľníkov. Pri Zlatých Moravciach napadlo miestne obyvateľstvo čs. jednotky pred vyprázdnením mesta. Okolo Levíc pomáhalo miestne obyvateľstvo odraziť útoky čs. vojska. Roľníci v Kálne sa pri ústupe čs. jednotky pripojili k červenej garde a aby prekazili prechod ustupujúceho vojska cez Hron, skryli a zničili člunky. V Žarnovici napadli ozbrojení robotníci jednu čs. rotu a prinútili ju k ústupu. V Koši-

¹ Dokumenty v Ústrednom vojenskom archíve v Prahe, zn. 3-1/1-52/1919; úradné zprávy hlav. veliteľstva maďarskej červenej armády v časopise Červené noviny, č. 26 a ďalšie (IV.—V. 1919) v ústave dejín KSS; Zđ. J e ž e k, *Boj o Slovensko*, 113, 121, 150.

² Ústredný vojenský archív v Prahe, zn. 3-6/47, 50, 57, 60; Červené noviny, č. 9 (25. apríl 1919).

³ Hlásenie slúžnych z 21. apríla 1919 o šírení boľševickej propagandy v Košickom okrese v Mestskom archíve v Košiciach, zn. XII. 461/1919-3526; Zbierka dokumentov M. Molnára IV/1952 v ÚDKSS; Ústredný vojenský archív v Prahe, zn. skup. Lučenec S-1-2-20 a zn. vrch. vel. S-9-6-1, IV/1919:7/až 7/58.

ciach sa pripravovala 2. júna 1919 ozbrojená vzbura robotníkov a len rýchlym postupom maďarskej červenej armády sa predišlo priamym akciám robotníctva. Organizované robotnícke jednotky, pripravené na vzburu, ihneď sa zapojili do ďalších bojov. Podobne aj robotníci Prešova a Solivaru boli čiastočne ozbrojení a tak ako železničiari v Kysaku aj oni sa zapojili do boja a svojimi akciami urýchlili postup maďarskej červenej armády.⁴

Treba konštatovať, že politickí komisári maďarskej červenej armády po obsadení Košíc a Prešova vydali oficiálne vyhlásenie, v ktorom sa zdôrazňovalo, že červená armáda nechce obsadiť Slovensko, že cieľom oslobodzovacieho boja je preraziť frontovú líniu československo-rumunskú a uskutočniť spojenie s ruským a ukrajinským červeným vojskom, že maďarská červená armáda nechce utláčať národy Slovenska, ale bojuje za socialistickú vlasť všetkých pracujúcich.⁵

Proletariát oslobodených krajov prijal tieto prejavy s nadšením. Prijal bratskú pomoc maďarského proletariátu v boji o nastolenie diktatúry proletariátu. Spojenectvo medzi maďarskou červenou armádou a medzi revolučným proletariátom Slovenska sa takto utužilo už v prvých dňoch oslobodenia.

Po obsadení Bardejova pripravovala maďarská červená armáda ďalšie operácie na zabezpečenie získaných pozícií, najmä v smere severnom a severovýchodnom a doplnila svoje sily z radov slovenských proletárov. Vojenské úspechy dosiahnuté v krátkom čase medzi 30. májom a 10. júnom 1919 dokázali vojenské umenie proletárskej armády, ako aj jej obetavosť, nadšenie, uvedomelosť a solidaritu českého a slovenského revolučného proletariátu.

V tretej etape bojov medzi 10. a 24. júnom 1919 na niektorých miestach došlo k protiútokom čs. vojska, ale maďarská červená armáda si udržala všade hlavné strategické body. Dňa 24. júna 1919 stála maďarská červená armáda na tejto línii: Krátke Kesy, Dvory nad Žitavou, Levice, Detva, Torňaľa, Kysak, Sabinov, Bardejov, Humenné, Sečovce, Kr. Chlmec. Tento stav sa nezmenil do odchodu maďarskej červenej armády, do 5. júla 1919.⁶

Maďarská červená armáda dosiahla jeden z hlavných strategických cieľov. Odrezala hlavné sily čs. armády od rumunského vojska, pretrhla severný front imperialistických interventov na najdôležitejšom mieste a priblížila sa k poľským hraniciam. V ďalších týždňoch sa dobyté pozície mali upevniť, aby maďarská červená armáda, doplnená slovenskými proletárskymi jednotkami, mala dosť sily na predvídaný postup jednak do tylu rumunskej armády cez územie Zakarpatskej Ukrajiny, jednak k ďalšiemu napredovaniu k hraniciam Moravy.

V tomto období prítomnosť maďarskej červenej armády umožnila proletariátu Slovenska položiť základy proletárskej štátnej moci.

⁴ Košické červené noviny, č. 2/19. júna 1919; Nagy Kálmán, *Stromfeld Aurel a magyar vörös hadsereg vezérkari főnöke* (Századok, č. 1—2/1951, 231); Barsmegyeri népszava z 5. júna 1919; zbierka dokumentov M. Molnára IV/523—532, 534—535; Zd. J e ž e k, 264.

⁵ Podrobná zpráva o príchode červeného vojska do Košíc (Zbierka dokumentov V. Molnára VI/6—50. Letáky v ÚDKSS a v štátnom krajskom múzeu v Košiciach, čj. 1751; Spomienky účastníkov v ÚDKSS.

⁶ Komáromi lapok č. 20 (14. júna 1919), Ústredný vojenský archív v Prahe, zn. 3-2/23-125.

Za červenou armádou prišli českí a slovenskí revolucionári-emigranti, organizovaní v slovenskej a českej sekcii socialistickej strany v Budapešti, ktorí v súčinnosti s orgánmi maďarskej revolučnej vládnnej rady a s pomocou miestnych činiteľov organizovaného robotníctva odstránili buržoázne orgány štátnej správy a nahradili ich novými revolučnými orgánmi proletariátu.

Vo väčších mestách riadili reorganizáciu miestnej správy komisári, ktorí menovali na miesto odstráneného magistrátu provizórne direktoriá a pripravovali voľby do miestnej rady. Direktoriá účinkovali teda samostatne až do voľby miestnej rady a po ustanovení rád prešla ich právomoc na výkonné výbory rád, pričom i výkonné výbory volených rád sa často označovali ako direktoriá.

Pod dozorom komisára účinkujúceho v sídle okresu sa zriadili direktoriá dedín v okresnom meradle a menovalo sa direktorium okresu, ktoré prevzalo právomoc hlavného slúžneho. Komisári v sídle župy menovali direktorium župy, ktoré prevzalo právomoc podžupana. Právomoc župana prešla na župného komisára vládnej rady, menovaného revolučnou vládou radou do každej župy.⁷

Direktoriá miest, dedín, okresov a žúp, zostavené hneď po príchode maďarskej červenej armády ako dočasné revolučné orgány proletariátu, urobili prvé kroky potrebné na zabezpečenie vlády ľudu.

V mestách, kde obsadenie trvalo len niekoľko dní, ako napr. v Nových Zámkoch, v Zlatých Moravciach, Banskej Štiavnici, vo Zvolene, v Michalovciach atď., pochopiteľne, nedošlo k voľbám miestnej rady robotníkov, vojakov a roľníkov. V týchto mestách zabezpečovali direktoriá, zostavené zo zástupcov miestného robotníctva, spoluprácu miestneho obyvateľstva s bojujúcou armádou; robili najnutnejšie opatrenia rázu bezpečnostného, organizačného a vojenského, odstraňovali hlavných exponentov buržoáznej štátnej moci, usmerňovali zásobovanie, zaobstarávali pracovné príležitosti pre nezamestnaných, zabezpečovali tovarové zásoby atď.

V mestách, kde červená armáda ostala niekoľko týždňov, ako napr. v Parkani (Štúrovo), Leviciach, Šahách, v Lučenci, Rimavskej Sobote, Humennom, v Košiciach, Prešove atď., direktoriá vykonali značnú organizačnú a politickú prácu. Pripravovali pôdu pre voľbu rád, a to tak rýchlo, že po vyhlásení Slovenskej republiky rád Slovenská revolučná rada mala už k dispozícii celú sieť revolučných orgánov štátnej správy, pomocou ktorých sa prikročilo k plneniu funkcií diktatúry proletariátu. Rýchlosť, ktorou sa tvorili direktoriá, je dôkazom nadšenia, revolučnej odhodlanosti a pohoto-

⁷ Zápisnica o odovzdaní župného úradu v Prešove v Archíve KNV v Prešove; Zbierka dokumentov M. Molnára V/152-153; letáky, vyhlášky v Archíve KNV v Prešove; Kassai Vörös Ujság, č. 110 (10. júna 1919), Zbierka dokumentov M. Molnára VI/272; Barsmegyeri népszava č. 3 (15. júna 1919). Pozri aj nariadenie maďarskej Revolučnej vládnej rady č. XCVI z 19. mája 1919 „o komisároch vládnej rady“ (Zb. III/33).

vosti proletariátu Slovenska, presvedčivým dokladom revolučnej situácie na Slovensku a iniciatívnosti proletariátu, zameranej na prevzatie a upevnenie štátnej moci.⁸

* * *

Najvýznamnejšou udalosťou doby pred vyhlásením Slovenskej republiky rád bola riadna voľba miestnych rád vo väčších mestách, ako v Košiciach Prešove, Lučenci, Leviciach a inde.

Voľby sa vykonali na základe volebného poriadku platného v Maďarskej republike rád. Hlavné ustanovenia tohto volebného poriadku boli skoro bez zmeny prevzaté z prvej ústavy RSFSR z 10. júla 1918, teda miestne rady na Slovensku sa volili vlastne podľa vzoru ruských soviетov. Podľa tohto volebného poriadku mali na Slovensku aktívne a pasívne volebné právo občania, ktorí bez ohľadu na pohlavie dosiahli vek 18 rokov a 1. žili z produktívnej a pre spoločnosť užitočnej práce ako robotníci alebo zamestnancí, ako aj osoby zamestnané v domácnostiach, ktoré vedením domácnosti umožnili uvedeným osobám produktívne pracovať; 2. vojaci červenej armády; 3. občania, ktorí síce žili z produktívnej práce, ale stali sa celkom alebo čiastočne práce neschopnými; 4. občania cudzích štátov, ktorí splnili uvedené podmienky. Aktívne a pasívne volebné právo nemali: 1. osoby, ktoré využívali námezdnú prácu pre zárobok; 2. osoby, ktoré žili z bezpracných dôchodkov; 3. obchodníci, farári, mnísi, choromyselní, osoby pod opatrovnictvom, osoby odsúdené na stratu volebného práva za zisťné alebo nečestné trestné činy na čas stanovený rozsudkom.⁹

V Košiciach boli voľby uskutočnené 12. júna 1919. Volebná vyhláška oboznámila voličov s významom tejto udalosti. Vysvetlila sa podstata rád a ich úloha. Vyhláška poukázala na to, že rady sú základom proletárskeho štátu, že rady majú za cieľ rozbúrať minulosť a vybudovať budúcnosť, t. j. rozbúrať starý buržoázny štátny aparát a vybudovať nový, mocný nástroj diktatúry proletariátu. Košická mestská rada pozostávala zo 128 členov, ktorí si zvolili 21-členný výkonný výbor. Výkonný výbor mestskej rady v Košiciach zasadal skoro každý tretí deň a ujal sa vedenia celej mestskej administratívy. Vytvoril si svoj úrad, pozostávajúci z 12 oddelení, každé pod vedením jedného člena výkonného výboru. Košická mestská rada čestne plnila svoje úlohy. S obdivuhodnou aktivitou sa pracovalo v každom oddelení. Výkonný výbor rady zriadil napr. bakteriologickú stanicu, upravil zásobovanie obyvateľstva, riešil podporovanie nezamestnaných, vybavoval vojenské, bytové, hospodárske a justičné veci, postaral sa o výkon socializačných opatrení revolučnej rady, skrátka zvládol obsiahlu agendu pomocou oduševnených a diktatúre proletariátu oddaných robotníkov a pracujúcich inteligentov.¹⁰

⁸ Vyhlášky, letáky v Krajskom múzeu v Prešove, v ÚDKSS v Bratislave a v Zbierke dokumentov M. Molnára VI.

⁹ Pozri nariadenie maďarskej Revolučnej vládnej rady č. XXVI/zb.I (43-47) a porovnaj s kap. 13, lit. 4 ústavy RSFSR z 10. mája 1918 (*První sovětské ústavy PUMS*).

¹⁰ Kassai Vörös Ujság, č. 112 (12. júna 1919); volebné vyhlášky v Štátnom krajskom múzeu v Košiciach; Kassai Munkás, č. 17 (15. júna 1919). Protokol direktóra v Košiciach Direktoriumi ktató a spisy v Mestskom archíve v Košiciach; Zbierka dokumentov M. Molnára VI/545—546.

Do prešovskej rady zvolili 40 členov. Výkonný výbor prešovskej rady si tiež vytvoril svoj administratívny aparát, pozostávajúci zo siedmich oddelení. Každé oddelenie viedli dvaja členovia výkonného výboru, pričom jeden mal na starosti politické vedenie a druhý bol poverený kontrolou. Prešovská rada riadila cez svoj výkonný výbor verejné zásobovanie, kontrolovala zdravotnícke zariadenia, starala sa o vojnové sirotky, vdovy a vojnových invalidov, o telesnú a duševnú výchovu proletárskych detí. Otvorili sa bezplatné kúpele, ihriská a záhrady pre deti proletárov, zriadili sa ambulatoriá pre bezplatné ošetrovanie chrupu proletárskych detí. Založili sa školské oddelenia pre výchovu pracujúcich, ktoré podľa programu rady mali vychovávať „v socialistickej duchu so zvláštnym zreteľom na pracovnú disciplínu a na ciele III. internacionály“. Oddelenie pre osvetu usporiadalo v Prešove vedecké a popularizačné prednášky, riadilo agitačnú prácu, začalo s organizovaním ľudových súborov, usporiadalo ľudové zábavy, divadelné predstavenia atď.¹¹

V ostatných mestách západnej a južnej oblasti mali voľby rád a zriadenie výkonných výborov podobný priebeh.¹²

Súčasne s tvorením direktória a rád založili sa všade odborové organizácie, a to v každom úseku výroby a administratívy. V Košiciach sa už deň po obsadení mesta zvolali zakladajúce schôdzky robotníkov železiarskych a kovoobrábajúcich podnikov. Organizovali sa odbory pracovníkov z maloobchodu, úradníkov mestských, peňažných ústavov, výrobných a dopravných podnikov, zamestnancov pohostinských a iných závodov. Založili sa odborové organizácie novinárov, učiteľov, spisovateľov, umelcov, zamestnancov divadiel a kín. Zriadila sa zvláštna odborová organizácia pre upratovačky, nádenničky a pomocnice v domácnosti. Po zriadení jednotlivých odborov založila sa aj odborová rada, a to v Košiciach dňa 27. júna 1919.¹³

12. júna 1919 bola založená v Košiciach aj organizácia mládeže, ktorá sústredila učňov a študentov.¹⁴

Už pred vyhlásením Slovenskej republiky rád sa takto vytvorili proletárske orgány štátnej moci a štátnej správy, v ktorých sa proletári pomocou maďarských súdruhov rýchlo zapracovali a získali určité skúsenosti na zvládnutie administratívy. Týmto faktom sa dajú vysvetliť pracovné úspechy Slovenskej republiky rád, ktorá za necelé tri týždne svojho trvania uskutočnila pozoruhodné množstvo revolučných opatrení, opierajúc sa o miestne rady a direktoriá, organizačne pripravené na zvládnutie nových úloh. Pričasnej a rýchlej organizácii rád sa prejavila účinná a nezištná pomoc maďarskej červenej armády a upevnila sa bratská spolupráca a solidarita proletariátu Slovenska a Maďarska.

* * *

¹¹ Volebný lístok, zoznam kandidátov, volebná vyhláška a vyhláška o administratívnom rozdelení úradu prešovskej rady v Krajskom múzeu v Prešove.

¹² Spomienky účastníkov v ÚDKSS; Barsmegyei Népszava, č. 3 z 8. júna 1919 (Okresné múzeum v Leviciach).

¹³ Kassai Vörös Ujság, č. 110 a 112 (10., 12. júna 1919); Barsmegyei Népszava, č. 2 a 3 (8., 15. júna 1919); Vyhlášky v štátnom krajskom múzeu v Košiciach, zn. 2288-3.III,4530-3.III,2279-3.III., Zbierka dokumentov M. Molnára V/367-370, 545.

¹⁴ Kassai Vörös Ujság, č. 112 a 117 (12., 17. júna 1919).

Revolučná aktivita pracujúceho ľudu Slovenska na území obsadenom maďarskou červenou armádou sa teda neomezila len na podporu a pomoc bojujúcim jednotkám, ale v priebehu vojnových operácií sa uskutočnil prvý krok socialistickej revolúcie: prevzatie moci a prechod miestnej správy v župách, okresoch, mestách a dedinách do rúk direktória a rád.

Revolučný vývoj neostal stáť na tomto bode. Na ľudových zhromaždeniach, ktoré boli po príchode maďarskej červenej armády v Lučenci, Leviciach, Prešove a Košiciach, uvedomelé vrstvy robotníckej triedy, najmä baníci, železničiarí a priemyselní robotníci, prejavovali vôľu upevniť vládu ľudu a založiť proletársky štát.¹⁵

Organizujúcou silou tohto revolučného hnutia bola česká a slovenská sekcia socialistickej strany v Budapešti, ktorá vyslala členov svojho predsedníctva na územie Slovenska. Niektorých z členov predsedníctva maďarská revolučná vládna rada poverila vysokými funkciami; jeden z nich prišiel na Slovensko ako komisár revolučnej vládnej rady s právomocou na celé územie obsadené vojskom. Táto skupina funkcionárov urobila potrebné kroky na to, aby si robotníctvo vytvorilo svoju politickú organizáciu. Popri direktóriách a radoch sa zakladali vo väčších mestách miestne organizácie slovenskej sekcie socialistickej strany. Do 15. júna 1919 fungovali už miestne organizácie tejto strany v Lučenci, Leviciach, Šahách, Prešove a 15. júna 1919 bola založená miestna organizácia v Košiciach pod názvom Slovenská sekcia socialisticke-komunistickej strany v Košiciach. Neboli to, pochopiteľne, čisto komunistické organizácie, ale politické organizácie zostavené na tom nesprávnom princípe, na ktorom sa Komunistická strana Maďarska spojila s maďarskou sociálnou demokraciou v marci 1919.

V Košiciach, v najväčšom meste východného Slovenska, sústredila sa vojenská a politická správa územia obsadeného červeným vojskom. Košická organizácia stala sa preto centrom politického vedenia. Ukázalo sa to už na zakladajúcej schôdzke, na ktorej sa zúčastnili nielen slovenskí roľníci a robotníci z Košíc a okolia, ale aj zástupcovia robotníkov z lučenského okresu a zo Spiša, ktorí prešli cez frontovú líniu, aby svojou prítomnosťou manifestovali za jednotu robotníckej triedy Slovenska a aby tlmočili súhlas pracujúceho ľudu celého Slovenska s revolučnými opatreniami, ktoré sa začali uskutočňovať na tomto území. Košická organizácia vydávala od 15. júna 1919 svoj vlastný tlačový orgán, Košické červené noviny.¹⁶

Výbor košickej organizácie spolu s členmi predsedníctva českej a slovenskej sekcie socialistickej strany v Budapešti a v spolupráci s delegátmi miestnych organizácií z Prešova a Lučenca pripravovali na prvej spoločnej schôdzke dňa 15. júna 1919 kandidačnú listinu Slovenského revolučného výkonného výboru a usporiadali slávnostnú manifestáciu v Prešove dňa 16. júna 1919, na ktorej bola vyhlásená Slovenská republika rád.¹⁷

Vyhlásenie Slovenskej republiky rád bolo logickým dôsledkom revolučných zmien a vývoja v danej etape revolučného boja. Štátna moc bola

¹⁵ Kassai Vörös Ujság, č. 113 (12. júna 1919).

¹⁶ Košické červené noviny, č. 2 (19. júna 1919). Pozvánka na schôdzku z 15. júna 1919 v Štátnom krajskom múzeu v Košiciach, zn. 3550.

¹⁷ Spomienky účastníkov v ÚDKSS. Delegácia z Lučenca, pozostávajúca z dvoch členov, volebných lučenských direktórov, priniesla do Prešova dar lučenských pracujúcich, vyššívanej hodvábnu červenú zástavu na pamiatku vyhlásenia Slovenskej republiky rád.

15. júna 1919 na území obsadenom červenou armádou už fakticky v rukách miestnych a okresných rád, resp. direktória. Politická moc robotníkov a roľníkov, vykonávaná cez rady, bola zabezpečená a podporovaná maďarskou červenou armádou a ozbrojenými jednotkami, ktoré sa začali formovať z radov miestneho robotníctva a roľníctva v prešovskom, košickom, lučenskom a levickom okrese, a červenou strážou (milíciou), ktorá vo väčších mestách prevzala policajnú agendu. Rady a direktoriá sa sformovali zdola, ich činnosť riadili a kontrolovali okresní a župní komisári, resp. rady, ktoré kontrolovali súčasne i starú byrokráciu župnej a okresnej administratívy.

Najdôležitejšie orgány štátnej správy boli teda už v hrubých črtách hotové. Je len samozrejmé, že štátna moc pracujúceho ľudu sa musela nevyhnutne doplniť centrálnymi orgánmi štátnej moci a vyhlásením štátu socialistického typu. Pripravená prešovská manifestácia bola teda v súlade s hospodárskou a politickou situáciou, zodpovedala záujmom pracujúcich.

Nešlo teda o „umelý a násilný zákrok bolševikov“, ako sa to často tvrdilo zo strany buržoáznych historikov, ale o štátoprávny výraz tej skutočnosti, že proletariát Slovenska — predbežne na oslobodenom území — prevzal štátnu moc do svojich rúk a pristúpil k vybudovaniu proletárskeho štátneho aparátu, pomocou ktorého sa mali plniť funkcie diktatúry proletariátu. Samotná okolnosť, že k vyhláseniu proletárskeho štátu došlo v Prešove a nie v Košiciach alebo v inom meste s väčším počtom maďarského obyvateľstva, podčiarkuje vážnosť tejto udalosti a dokazuje revolučnú iniciatívu českých a slovenských pracujúcich, smerujúcu na vytvorenie nezávislého a vlastného štátu, za ktorý neprestali bojovať ani po 28. októbri 1918.

Táto myšlienka bola potvrdená skoro v každom prejave, ktorý odznel na slávnosti v Prešove. V rámci tohto článku niet miesta pre podrobnú analýzu prešovskej proklamácie, stane sa to inde. Tu stačí hádam len poukázať na to, že proklamácia, vychádzajúc z učenia marxizmu-leninizmu, zdôrazňuje historické úlohy robotníckej triedy a pokrokové tradície slovenského národa a je takto dokladom socialistického vlastníctva a proletárskeho internacionalizmu, s ktorým slovenský proletariát pristúpil k budovaniu proletárskeho štátu. Slovenský proletariát nezabudol na bratskú jednotu s českou robotníckou triedou a v proklamácii sa zvlášť vyzdvihuje, že „prvý pozdrav patrí českým proletárskym bratom, ktorí sú dosiaľ utláčaní imperializmom“. Proklamácia vyzdvihuje už v úvode, že víťazstvo proletariátu Slovenska je víťazstvom „nezadržateľne postupujúcej svetovej revolúcie“, že je teda víťazstvom čiastkovým, za ktorým bude nasledovať ďalšie, predovšetkým na území Československa. Slovenská republika rád sa mohla stať oporným bodom pre oslobodenie celého Československa spod kapitalistického jarma, preto sa uvádza v proklamácii, že sa utvorila „na slovenskej pôde oslobodenej od imperializmu“. Slovenský proletariát sa v proklamácii hrdó hlásil k revolučnému boju ruského a maďarského proletariátu, zdôrazňujúc nesmierny význam Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie pre oslobodenie našich národov.¹⁸

¹⁸ Proklamácia bola uverejnená v časopise Naša červená zástava, č. 1 (16. júna 1919), Červené noviny zo 17. júna 1919 a vo forme letáku (v ÚDKSS).

Prešovská proklamácia je stručný a výrazný prejav skutočnosti, že slovenský proletariát sa rozhodol vybudovať svoj proletársky štát podľa vzoru ruského sovietskeho štátu, s pomocou ruského a maďarského proletariátu a podľa smerníc III. internacionály. Prešovská proklamácia je súčasne i stručným programovým vyhlásením vlády Slovenskej republiky rád, ktorým sa začala ďalšia, i keď krátka, ale významná etapa v boji českého a slovenského pracujúceho ľudu za socialistické Československo.

Je historickou skutočnosťou, že Slovenská republika rád vznikla z rozhodnutia pracujúceho ľudu Slovenska, že príčiny a podmienky jej vzniku sa nemôžu hľadať len za hranicami, ale predovšetkým v domácich pomeroch, v ekonomickej a politickej situácii, v zrade českej a slovenskej buržoázie a jej pomáhačov, čs. sociálnych demokratov, v kapitalistickom útlaku, ktorý sa rapídne prehĺbil od októbra 1918 do júna 1919.

Dôkazom toho je aj tá významná skutočnosť, že prešovskú proklamáciu neschválil len pracujúci ľud prešovského a košického okresu, že táto udalosť nebola izolovaná a obmedzená v uvedených okresoch, ako sa to často tvrdilo. Vyhlásenie Slovenskej republiky rád prijal i proletariát ostatného územia oslobodeného maďarskou červenou armádou. Pracujúci ľud z okolia Lučenca, zvolena a z okresu Rimavská Sobota zhromaždil sa napr. 22. júna 1919 na veľkej manifestácii v Lučenci, na ktorej sa jednohlasne pripojil k Slovenskej republike rád a prejavil ochotu bojovať s ruskou sovietskou republikou a s Maďarskou republikou rád proti kapitalizmu.¹⁹

* * *

Na prešovskom manifestačnom zhromaždení bol zvolený najvyšší dočasný orgán štátnej moci Slovenskej republiky rád, Revolučný výkonný výbor, ktorý mal predovšetkým pripraviť voľby do krajinského sjazdu rád a do zvolania sjazdu mal vykonávať právomoc najvyššej rady. Revolučný výkonný výbor mal svoje sídlo v Košiciach.²⁰

Na druhom zasadnutí Revolučného výkonného výboru dňa 20. júna 1919 sa utvorila vláda Slovenskej republiky rád, Revolučná vládna rada. Zriadilo sa 11 ľudových komisariátov a ich vedením sa poverili 20 ľudoví komisári, ktorí spoločne a na čele s predsedom tvorili Revolučnú vládnu radu, zodpovednú Revolučnému výkonnému výboru. Revolučná vládna rada mala svoje sídlo v Košiciach. Úradovala prakticky len 10 dní. Za tento krátky čas vydala niekoľko nariadení, o ktorých sa zmienime nižšie, kontrolovala výkon predchádzajúcich opatrení vládnych komisárov a činnosť miestnych a okresných rád, ako aj ostatných úradných orgánov. Jej hlavná činnosť spočívala v urýchlennom uskutočnení mobilizačnej vyhlášky, v agitačnej práci a v koordinácii socializačných opatrení, ktoré boli už v behu od začiatku júna 1919.²¹

¹⁹ Košické červené noviny, č. 2 (19. júna 1919), Červené noviny, č. 53 (25. júna 1919), Barsmegyei Népszava, č. 5 (29. júna 1919), Kassai Vörös Ujság, č. 123 (25. júna 1919).

²⁰ Košické červené noviny, č. 2 (19. júna 1919), Naša červená zástava, č. 2 (29. júna 1919), Kassai Vörös Ujság, č. 116 (17. júna 1919).

²¹ Zpráva Slov. tlač. kancelárie, uverejnená v časopise Červené noviny, č. 52, 54, 56, 57 (22., 26. júna a 1.—3. júla 1919), Košické červené noviny, č. 2 (19. júla 1919), Népszava z 25. júna 1919; Zbierka dokumentov M. Molnára V/462.

Slovenský revolučný výkonný výbor, Slovenská revolučná vládna rada a ich bolševickí členovia sa jasne a jednomyselne vyjadrili k otázke spolupatričnosti Čechov a Slovákov, a tým aj k otázke spoločného štátneho života českého a slovenského pracujúceho ľudu. Tento jasný postoj bol pre buržoázu politickú propagandu veľmi nepohodlný, ba nebezpečný, lebo bol v diametrálnom rozpore s buržoáznym tvrdením, že „Maďari chcú odtrhnúť Slovensko“, že „bolševici pokračujú v šovinisticko-nacionálnej politike maďarskej šľachty“ atď. Zodpovední funkcionári Slovenskej republiky rád a Maďarskej republiky rád samozrejme nikdy nič takého nezamýšľali. Ich postoj zodpovedal v tejto otázke línii III. internacionály, rozmáhajúcej sa revolučnej vlny, očakávanej svetovej revolúcií a koncepcii „svetovej republiky rád“ pri súčasnom zachovaní československej jednoty, ku ktorej sa slovenský proletariát r. 1918 neodvolateľne prihlásil. Nezvratným dôkazom postoja Slovenskej revolučnej vládnej rady a Slovenského revolučného výkonného výboru je telegram, ktorý zaslal predseda Antonín Janoušek hneď po vyhlásení Slovenskej republiky rád dňa 16. júna 1919 pražskej vláde.²²

V tomto úradnom telegrame oznámil Antonín Janoušek čs. buržoáznej vláde, že slovenský proletariát chce „žiť v najužšej štátnej nedeliteľnej spojitosti s českým proletariátom“ a odkázal revolučnému proletariátu na Morave, v Sliezsku a v Čechách, že slovenský proletariát a ostatný pracujúci ľud Slovenska „chce s nimi pracovať v nedeliteľnom zväzku pre všeobecný mier a pre uskutočnenie vlády proletariátu všetkých národov“. Preto nemohla vzniknúť nijaká pochybnosť o tom, že slovenský proletariát chce oslobodiť celé Slovensko, že očakáva víťazstvo českého proletariátu a nastolenie diktatúry proletariátu v celom, jednotnom Československu. Telegram, ktorý obsahoval oficiálne stanovisko vlády Slovenskej republiky rád, došiel do Prahy, ale bol pochopiteľne spočiatku zamlčaný a neskoršie citovali z neho buržoázni historici len nepodstatné, vytrhnuté vety.

* * *

Slovenská revolučná vládna rada, ako sme to už spomenuli, prevzala v hrubých črtách hotový a fungujúci aparát miestnych a okresných rád a direktórií. Tieto miestne orgány štátnej moci a štátnej správy vykonávali svoje funkcie už od 30. mája 1919 a dňom 16. júna 1919 prešlo vlastne len vrchné vedenie z rúk komisára vládnej rady, povereného správou oslobodeného územia, do rúk Slovenskej revolučnej vládnej rady.

Komisár vládnej rady poverený správou oslobodeného územia riadil a kontroloval od 30. mája do 16. júna 1919 prvé prechodné opatrenia smerujúce na prechod župnej, okresnej a miestnej administratívy do rúk direktória a rád, urobil kádrové opatrenia a disponoval ozbrojenou mocou potrebnou na potlačanie kontrarevolúcie. Popri ňom niektoré administratívne opatrenia vykonali aj vojenská veliteľia väčších miest, ale len potiaľ, pokiaľ boli bezodkladné z dôvodov vojenských a len tam, kde direktoriá a rady ešte nefungovali. Maďarská revolučná rada, ako sme to už uviedli,

²² Robotnícke noviny, č. 60 (26. júna 1919), Ján Matlocha, *Album nového Slovenska*, 74 v ÚDKSS. Pozri aj Červené noviny, č. 59 (8. júla 1919) a Košické červené noviny, č. 4 (25. júna 1919).

poverila touto významnou funkciou činiteľa slovenskej sekcie socialistickej strany, ktorý bol zodpovedný nielen maďarskej revolučnej vládnej rade, ale súčasne aj českej a slovenskej sekcii socialistickej strany. Týmto spôsobom bola vlastne, i keď nepriamo, už pred vyhlásením Slovenskej republiky rád odovzdaná civilná správa Slovenska predstaviteľom slovenského revolučného proletariátu.

Prechod právomoci vládnych komisárov na Revolučnú vládnu radu a podriadenie rád a ostatných miestnych orgánov Revolučnej vládnej rade a príslušným ľudovým komisariátom sa uskutočnili skoro automaticky.

Komisár vládnej rady pre správu oslobodeného územia, ako aj niektorí župní komisári sa stali členmi Slovenskej revolučnej vládnej rady. Tým bola zabezpečená kontinuita — i čo do formálnej platnosti — nariadení vydaných maďarskou Revolučnou vládnu radou alebo komisármi, ako aj kontinuita ich výkonu, pokiaľ sa tieto nariadenia vydávali alebo začali sa vykonávať pred 16. júnom 1919, teda pred vyhlásením Slovenskej republiky rád.

Osobitná funkcia komisára vládnej rady pre správu oslobodeného územia zanikla dňom vyhlásenia Slovenskej republiky rád. Jemu podriadenými župnými komisármi, okresnými komisármi, politickými zmocnencami v župách, okresoch a na iných úsekoch štátnej správy disponovala po 16. júni 1919 výlučne Slovenská revolučná vládna rada. Usporiadaním kádrových otázok, služobného zadelenia, príp. prepustenia tých zamestnancov, ktorí účinkovali prechodne z poverenia štátnych orgánov Maďarskej republiky rád, bol osobitne poverený slovenský ľudový komisár vnútra, ktorý zvláštnym nariadením vyzval dotýčnych zamestnancov a funkcionárov, aby osobne preukázali svoje poverovacie listiny na preskúmanie.

Takto prešla vládna moc do rúk vrcholných orgánov Slovenskej republiky rád.²³

ČINNOSŤ SLOVENSKEJ REVOLUČNEJ VLÁDNEJ RADY A MIESTNYCH RÁD

Vďaka rýchlemu usporiadaniu štátneho aparátu a dobrej práci miestnych rád vyvíjala sa aj normotvorná činnosť Slovenskej revolučnej vládnej rady veľmi sľubne. Predtým, ako prejdeme na hlavné úseky tejto činnosti, musíme sa vrátiť k niektorým konkrétnym opatreniam rád a vojenských veliteľov maďarskej červenej armády, lebo týmito prvými opatreniami sa pripravovala a zabezpečovala zamýšľaná socializácia výrobných prostriedkov.

Nová éra proletárskej vlády začala tým, že velitelia postupujúcej červenej armády prevzali vedenie administratívy v každom obsadenom meste. Samostatné rozhodovanie buržoázných úradov tým prestalo. Prvé rozkazy vojenských veliteľov už počítali so spoluprácou a pomocou miestnych rád a direktórií. Týmto rozkazmi, popri bežných opatreniach vojenského rázu, pripravovala sa pôda pre prechod moci do rúk proletariátu a vytvorili sa

²³ Vyhláška predsedníctva výkonného výboru v Košiciach. Zbierka dokumentov M. Molnára VI/272, Kassai Vörös Ujság, č. 110 (10. júna 1919). Vyhlášky v Krajskom múzeu v Prešove.

predpoklady pre zospoločnenie výrobných prostriedkov. Rozkazy vojenských veliteľov červenej armády sa teda podstatne líšili od okupačných príkazov cudzej armády; boli to rozkazy namierené proti triednym nepriateľom, rozkazy oslobodzujúcej proletárskej armády. Tieto rozkazy nikdy neboli svojvoľné, ale zodpovedali zákonom Maďarskej republiky rád, boli výrazom revolučnej zákonnosti.

Stanné právo, vyhlásené z dôvodov vojenských a bezpečnostných, činnosť štatárskych revolučných tribunálov červenej armády chránili predovšetkým poriadok radového zriadenia pred záškodníckou činnosťou triednych nepriateľov. Zájmy pracujúcich sa chránili tým, že sa zakázali prehliadky a rekvirácie, konané zo strany vojska alebo jednotlivcov. Všeobecný zákaz výčapu alkoholických nápojov uľahčil zabezpečenie poriadku.

Najvýznamnejšie nariadenie vojenských veliteľov smerovalo na vykonanie inventúry v priemyselných podnikoch, obchodoch a peňažných ústavoch. Týmto zákrokom, spojeným so zatvorením obchodov, čelilo sa prípadnému rozkrádaniu zásob podliehajúcich znárodneniu a uľahčila sa ďalšia práca miestnych rád, spojená s výkonom znárodnenia.

Vojenský veliteľia chránili novozriadené direktoriá a ich orgány prísny trestaním každého, kto „slovom alebo skutkom sa prevínil proti diktatúre proletariátu“. Už z tohoto nariadenia muselo byť každému jasné, že maďarská červená armáda došla preto na územie Slovenska, aby svojou prítomnosťou pomáhala nastoliť vládu ľudu a chrániť revolučné výdobytky pracujúcich Slovenska.²⁴

Spolupráca medzi vojenskými úradmi a direktóriami bola všade nerušená. Direktoriá splňali rozmanité úlohy, ktoré sa vyskytovali na vojnovom území, a vojenský veliteľia pomáhali direktóriám pri zvládnutí zásobovacích, ubytovacích ťažkostí atď. Vojenské úrady a direktoriá sa starali o to, aby pracujúce vrstvy obyvateľstva, zastrašené buržoáznou protibolševickou inteligenciou, presvedčili sa o tom, že proletárska moc chráni záujmy každého poctivého pracujúceho človeka. Veľké úspechy rád, dosiahnuté za taký krátky čas, môžu sa vysvetliť len tým, že popri poctivej a neúnavnej práci robotníckych funkcionárov sa už od začiatku podarilo vzbudiť záujem a dôveru pracujúcich mas. Veľká väčšina pracujúceho ľudu vítala maďarskú červenú armádu a podporovala činnosť rád. Rady a direktoriá, ktoré sa opierali o dôveru a pomoc pracujúcich, boli za niekoľko dní schopné samostatne zvládnuť celú, na nich pripadajúcu agendu. V dôsledku toho vojenské veliteľstvá asi za týždeň po obsadení už prestali zasahovať do civilnej správy miestnych rád a okolo 13. júna 1919 boli mestské vojenské veliteľstvá zrušené.²⁵

Opakujeme, že jedna z hlavných úloh, ktorú mali rady a direktoriá zvládnuť ešte pred vyhlásením Slovenskej republiky rád, bola príprava znárodňovacieho pokračovania, zabezpečenie tovarových zásob a iných

²⁴ Vyhlášky vojenských veliteľov v Krajskom múzeu v Prešove, v Štátnom krajskom múzeu v Košiciach, zn. 4524.III.3. a 4527.III.3. Zbierka dokumentov M. Molnára V/409-410. Pozri k tomu nariadenie maďarskej Revolučnej vládnej rady, č. I. a IV. (Budapesti Közlöny, č. 69/1919 a Tanácsköztársaság, č. 1).

²⁵ Vyhláška o zastavení činnosti mestského veliteľstva z 13. júna 1919 (rozkaz č. 1. III. divízie, čj. 615/207) v časopise Kassai Vörös Ujság, č. 110 a 113 (10. 13. júna 1919).

hodnôt a spísanie inventárov v obchodoch a peňažných ústavoch. Prvé kroky urobili vojenský veliteľia; rady a direktória zabezpečili ďalšie organizačné predpoklady. Potrebné smernice a pokyny dávali župní komisári, ktorí, súc pod dozorom komisára vládnej rady pre správu oslobodeného územia, boli súčasne aj reprezentantmi pracujúcich Slovenska a boli oprávnení prispôbiť opatrenia miestnym pomerom na Slovensku. Tieto, ako aj ďalšie opatrenia vládnej rady, komisárov a rád Slovenská revolučná vládna rada dodatočne schválila a ponechali sa v platnosti ako platné normy Slovenskej republiky rád.

V obchodoch, zatvorených rozkazom vojenského veliteľa, urobila sa inventúra na podklade osobitného nariadenia rád, podľa ktorého sa kontrolovala inventúra samotným osadenstvom podniku a dôverníkom odborovej organizácie. Po inventúre boli obchody znovu otvorené a v každom obchode sa viedla tovarová kniha, do ktorej sa zaznačil každý predaj a každá napočítaná cena. V peňažných ústavoch sa urobili prípravy na výmenu peňazí, zaistili sa zásoby cenín a urobil sa súpis vkladov a bežných účtov.²⁶ Všetky tieto prípravné opatrenia sa skončili do 16. júna 1919, teda do dňa vyhlásenia Slovenskej republiky rád.

Najväčšie ťažkosti mali miestne rady a direktória pri zásobovaní obyvateľstva. Za prvej svetovej vojny sa vyčerpali zásoby. To, čo ostalo, bolo odvečené, stratilo sa v čase prevratu. Zvlášť ťažká bola zásobovacia situácia na Slovensku v prvých mesiacoch r. 1919. Maďarská republika rád nemohla pomáhať, avšak sama bojovala proti záškodníckej činnosti veľkostatkárov, dedinských boháčov a proti blokáde dohodových mocností. Obranná vojna a protiútok spadal do letného obdobia; vojnové operácie sťažili žatvu a miestami zničili úrodu. Situácia sa skomplikovala zatajovaním zásob, špekuláciou obchodníkov, mlynárov a živnostníkov. Je pochopiteľné, že za takého stavu museli rady a direktória zaviesť veľmi prísne opatrenia, aby sa zabezpečilo prednostné zásobovanie pracujúcich.²⁷

Rady a direktória sa všemožne starali o nezamestnaných. Už koncom r. 1918 bola zastavená prevádzka vo väčšine priemyselných podnikov pre nedostatok uhlia a surovín. Stav sa len zhoršil na jar a v lete r. 1919, najmä po vypuknutí vojny s Maďarskou republikou rád. Oddelenia miestnych rád pre sociálnu starostlivosť urobili všetky možné opatrenia pre zmiernenie biedy nezamestnaných. Považovali za svoju prvoradú povinnosť vypľacať nezamestnaným z titulu „rýchlej pomoci“ obnos K 200—450.—. Pravidelná denná podpora nezamestnaných bola K 35.—.

Súčasne sa robili opatrenia na umiestnenie nezamestnaných. Rady zriadili zvláštne oddelenia pre evidenciu voľných miest. O pekných výsledkoch, ktoré docielili rady na tomto úseku, svedčí napr. ten fakt, že v Košiciach

²⁶ Sem spadajúce nariadenia a vyhlášky v Krajskom múzeu v Prešove, ďalej v časopise Kassai Vörös Ujság, č. 125 (27. júna 1919), Barsmegyei Népszava, č. 5 (29. júna 1919), Kassai Munkás, č. 16 (14. júna 1919). Opatrenia o peňažných ústavoch: Štátne krajské múzeum v Košiciach, zn. 2277.III.3, vyhlášky, plagáty v ÚDKSS v Bratislave a v štátnom krajskom múzeu v Košiciach, zn. 4525.III.3.

²⁷ Opatrenia a vyhlášky zásobovacie: Krajské múzeum v Prešove, v ÚDKSS, ďalej v časopise Kassai Vörös Ujság, č. 112, 116, 122, 125, v Štátnom krajskom múzeu v Košiciach, zn. 4526, v Mestskom archíve v Košiciach, č. prot. direktória 38/1919, Zberka dokumentov M. Molnára VI/334, V/372.373 a Barsmegyei Népszava, č. 3 (16. júna 1919) atď.

a v okolí dňom 19. júna 1919 už nebolo nezamestnaných robotníkov. Bez zamestnania ostali prevažne robotnícky a úradníci.²⁸

* * *

Revolučná vládna rada Slovenskej republiky rád pristúpila hneď po svojom ustanovení k zospoločenšeniu najdôležitejších výrobných podnikov, peňažných ústavov, distribučných a dopravných podnikov. Správne teda chápala veľkú úlohu proletárskeho štátu, spojenú s pretvorením celého hospodárstva a vybudovaním novej socialistickej hospodárskej základne. Slovenská revolučná vládna rada postupovala pri plnení tejto úlohy podľa skúseností a na základe predpisov Maďarskej republiky rád.

Uskutočnenie zospoločenšenia výrobných prostriedkov a zabezpečenie kontinuity výroby sa zverilo novým, na ten cieľ vytvoreným orgánom, „miestnym a oblastným výrobným radám“. Z príkazu Slovenskej revolučnej vládnej rady bola oblastná výrobná rada zriadená v Košiciach, ktorá dňa 25. júna 1919 vydala svoje prvé vyhlášky. Predovšetkým uverejnila vyhlášku o tom, že priemyselné, banské a dopravné podniky, v ktorých počet robotníkov prevyšuje 20, sú zospoločenšené, a preto také podniky budú vedené a kontrolované robotníctvom. Ďalej sa oznámilo, že zospoločenšené podniky budú viesť priamo výrobní komisári ako „reprezentanti celého proletariátu.“ Kontrola zdola mala prináležať kontrolnej robotníckej rade, ktorá mala upevniť pracovnú disciplínu, kontrolovať výrobu a chrániť vlastníctvo pracujúceho ľudu. Nariadenie o zospoločenšení spomenutých podnikov vstúpilo do platnosti 25. júna 1919.

Košická oblastná výrobná rada vydala ďalej ten istý deň podrobné predpisy o inventúre v priemyselných podnikoch a vo väčších remeselníckych dielňach, zabezpečila väčšie zásoby stavebného dreva a všetky druhy stavebného materiálu. Zakázala ďalej predaj a odvoz priemyselných surovín, zaviedla pokračovanie na socializáciu peňažných ústavov a publikovala nariadenie o odovzdávaní zlatých predmetov, šperkov a drahokamov väčšej hodnoty.

Zospoločenšením výrobných prostriedkov sa začalo podobne aj v ostatných župách.²⁹

K realizácii týchto nariadení nedošlo, lebo lehota na predloženie inventárov skončila 1. júla 1919 a v nasledujúcich dňoch opustila Slovenská revolučná vládna rada územie Slovenska spolu s ustupujúcou maďarskou červenou armádou. Nariadenia však neostali bez povšimnutia. Hneď po ich uverejnení sa zvolali kontrolné robotnícke rady a na niektorých miestach sa objavili i výrobní komisári. Robotníctvo nadšene vívalo tieto opatrenia, ktorými sa malo uskutočniť to, čo pracujúci ľud neprestal požadovať od októbra 1918. Nariadenia Slovenskej republiky rád o zospoločenšení výrobných prostriedkov sa stali ďalším historickým dôkazom skutočnosti, že proletariát Československa sa r. 1918-1919 rozhodol zvrhnúť panstvo buržoázie podľa vzoru ruského proletariátu, vyvlastniť vykorisťovateľov a ne-

²⁸ Výkazy o stave nezamestnaných: Archív KNV v Prešove, Zbierka dokumentov M. Molnára VI/31, V/363, Kassai Vörös Ujság, č. 110, 112, 116.

²⁹ Vyhlášky uverejnené v Kassai Vörös Ujság, č. 123 (25. júna 1919), č. 125 (27. júna 1919). Pozri aj spomienky účastníkov v ÚDKSS, Zb. dok. M. Molnára VI/27.

váhal pristúpiť k revolučným činom, keď sa pre to naskytila vhodná príležitosť. Spomenuté nariadenia sú výrazom vôle proletariátu Slovenska nastúpiť leninskú cestu budovania socializmu už r. 1919.

Kým nariadenia o zospoločenšení priemyselných podnikov vyjadrovali vôľu proletariátu Slovenska, opatrenia smerujúce na vytvorenie nových výrobných vzťahov v poľnohospodárstve neboli v súlade so záujmami malých a stredných roľníkov, ba narušovali spojenectvo proletariátu a roľníctva.

Poľnohospodárska akcia sa začala tým, že pre uskutočnenie pozemkovej reformy a pre zabezpečenie poľnohospodárskej výroby sa zriadili zvláštne orgány: obecné, okresné a župné „rady pre úpravu pozemkovej držby a pre zabezpečenie poľnohospodárskej výroby“. Župná rada v Košiciach bola zriadená ešte pred vyhlásením Slovenskej republiky rád. Maďarským ľudovým komisariátom delegovaný košický hospodársky splnomocnenec s ostatnými členmi župnej rady vymenoval okresných a obecných hospodárskych komisárov a už 11. júna ich zvolal na prvú poradu. Na tejto porade bol zostavený zoznam poľnohospodárskych podnikov podliehajúcich pozemkovej reforme a župná rada sa uzniesla urobiť nábor poľnohospodárskych odborníkov, ktorí sa mali poveriť správou vyvlastnených veľkostatkov.

Do 16. júna sa konali len prípravné práce. Po vyhlásení Slovenskej republiky rád župná rada pre úpravu pozemkovej držby a pre zabezpečenie poľnohospodárskej výroby bola podriadená Slovenskej revolučnej vládnej rade. Župný hospodársky splnomocnenec pokračoval vo svojej činnosti ako splnomocnenec slovenského Ľudového komisariátu poľnohospodárstva.

Ľudový komisár poľnohospodárstva Slovenskej republiky rád reorganizoval župnú radu na základe uznesenia Slovenskej revolučnej vládnej rady. Rozdelil jej kompetenciu tak, že pôvodnú župnú radu poveril vykonávaním vyvlastnenia veľkostatkov a riadenie poľnohospodárskej výroby zveril novému orgánu, tzv. „výrobnej rade“. Táto výrobná rada mala „sledovať metódy racionálneho využitia ornej pôdy, mala sa starať o zvýšenie hektárových výnosov a zhotoviť osevné plány“. Týmto opatrením sa mala zabezpečiť plánovaná poľnohospodárska veľkovýroba na vyvlastnených veľkostatkoch.

Župná rada vydala dňa 21. júna 1919 vyhlášku, ktorou sa vyzvali statkári a hospodárski správcovia veľkostatkov, vo vyhláške osobitne vymenovaní, aby osobne predložili popis svojho majetku s hospodárskymi mapami a doklady o svojej odbornej spôsobilosti. Už z tejto vyhlášky bola zjavná hlavná zásada pripravených opatrení: nemuseli sa hlásiť statkári s majetkom nižšie 100 maď. jutár alebo tí, ktorí vlastnili síce pôdu vo výmere do 300 maď. jutár, ale ich majetok neležal v jednom hone, teda bol rozkúskovaný. Osoby, ktoré sa mali prihlásiť, museli ďalej predložiť „osvedčenie svojich zamestnancov (bírešov), vzťahujúce sa na osobu vedúceho statku“, t. j. osvedčenie dôvery zamestnancov, a to preto, lebo vlastníci a správcovia mali byť ponechaní na statkoch v služobnom pomere.

Rozsah vyvlastnenia bol uverejnený 23. júna 1919. V zmysle zásady, že „pôda patrí spoločenskému pracujúcich“ a „kto nepracuje nemôže vlastniť pôdu“, prešiel každý veľkostatok s výmerou vyše 100 maď. jutár s celým príslušenstvom, živým a mŕtvym inventárom, ako aj s poľnohospodárskymi priemyselnými podnikmi bez náhrady do vlastníctva proletárskeho štátu.

Stredné a malé roľnícke usadlosti s obytným domom a príslušenstvom sa i naďalej ponechali v súkromnom vlastníctve.³⁰

Súčasne sa zakázalo dedinským radám disponovať so živým a mŕtvym inventárom statkov, lebo podľa nariadenia zospoločenštené poľnohospodárske majetky a ich zariadenia sa nemohli rozdeliť ani medzi jednotlivcami ani medzi skupinami roľníkov. Takéto opatrenie, ktoré nebralo ohľad na životné záujmy želiarov, malých a stredných roľníkov, nedalo sa uskutočniť.

Vyvlastnenie ornej pôdy sa nariadilo podobne aj v ostatných župách.

Z okolnosti, že uvedené opatrenia sa uskutočnili s veľkou rýchlosťou práve v čase žatvy, dá sa uzatvárať, že úroda na veľkostatkoch sa mala zaistiť v prospech štátu, pre bojujúcu armádu a pre strádajúce masy pracujúcich. Tento bezprostredný cieľ sa sledoval prevzatím veľkostatkov v celku a z toho dôvodu bola zakázaná parcelácia a prídel vyvlastnenej pôdy, ako aj rozdelenie strojného zariadenia medzi jednotlivcami alebo skupinami roľníkov.

Je však pravda, že Slovenská revolučná rada ani po žatve nezamýšľala rozdeliť pôdu; roľníci a želiari nemohli očakávať nijakú pôdu v rámci tejto pozemkovej reformy, ich túžba po pôde nebola uspokojená. Kontrarevolúcia mala preto ľahkú prácu na dedine. Revolučná vládna rada sa síce snažila zmeniť náhľady roľníkov vysvetľovaním a presvedčaním, ale bez výsledku, lebo argumenty neboli podložené jedine presvedčivým skutkom, prídelom pôdy.

Malý a stredný roľník sa mal uspokojiť odpustením pozemkovej dane. Odhladnuc od toho, že táto daňová úľava nemohla nahradiť prídel pôdy, nemala ani triedny podklad, lebo sa priznala aj dedinským boháčom.³¹

Kvôli úplnosti treba však konštatovať, že revolučná vládna rada nechcela celú vyvlastnenú pôdu premeniť na štátne veľkostatky, ale počítala s tým, že určitú časť pôdy obhospodária roľnícke družstvá poľnohospodárskych robotníkov a maloroľníkov. Podľa vyhlášky vydanéj v tejto veci mohol byť členom roľníckeho družstva každý vyše šesťnásťročný muž alebo žena; čistý výnos družstva sa mal rozdeliť medzi členov podľa vykonanej práce. Bližšie podrobnosti čo do práva a povinnosti členov a čo do spôsobu vedenia družstva a získania pôdy neboli uverejnené. Preto ďalšia vyhláška, podľa ktorej sa mali zápisnice o ustanovujúcej schôdzke novozaložených družstiev predkladať hospodárskemu splnomocnencovi už do 29. júna 1919, nemohla mať úspech. Stalo sa tak pre krátkosť času, v ktorom sa nemohla vykonať nijaká presvedčacia kampaň, a v dôsledku zásadne mylného postupu, lebo sa chceli tvoriť roľnícke výrobné družstvá bez predchádzajúcej pozemkovej reformy, uskutočnenej do dôsledkov.³²

Dôsledky tejto nesprávnej roľníckej politiky sa nemohli výraznejšie prejavíť za čas krátkeho trvania Slovenskej republiky rád. No nie je sporné,

³⁰ Vyhlášky o pozemkovej držbe a vyvlastnení veľkostatkov v Kassai Vörös Ujság, č. 112, 113, 122 a 125, Št. krajské múzeum v Košiciach zn. 4545.III.3., 4542.III.3. Zb. čok. M. Molnára V/387—391.

³¹ Vyhláška vo forme letáku: Krajské múzeum v Prešove a Št. krajské múzeum v Košiciach, zn. 1816.

³² Košické červené noviny, č. 4 (26. júna 1919), Kassai Vörös Ujság, č. 123 (25. júna 1919), Št. krajské múzeum v Košiciach, zn. 2294.III.3.

že by sa boli prejavili tak, ako sa prejavili v Maďarskej republike rád, kde sa v dôsledku nezainteresovanosti malého a stredného roľníctva nevytvoril úzky zväzok robotníkov a roľníkov, a preto v čase koncentrovaného útoku dohodových mocností a domácich kontrarevolučných sprísahancov zostal maďarský proletariát izolovaný a bez pomoci roľníctva sa nemohol udržať pri moci. Slovenská revolučná vládna rada nemala vlastné revolučné skúsenosti, spoliehala sa na skúsenejších maďarských súdruhov v dobrom i v zlom. No jej dobrá vôľa je dokumentovaná i v tejto otázke, a to nielen uvedenou snahou o vytvorenie roľníckych družstiev, ale aj ďalšou skutočnosťou, ktorá dosvedčuje starostlivosť Slovenskej revolučnej vládnej rady o hospodárske povznesenie Slovenska a o lepšiu budúcnosť pracujúceho ľudu Slovenska.

Slovenská revolučná vládna rada sa na svojom zasadnutí dňa 26. júna 1919 uzniesla urobiť opatrenia na zriadenie osobitného orgánu na preskúmanie a využitkovanie prírodného bohatstva a prírodných síl Slovenska. Preto poverila ľudového komisára pre sociálnu výrobu, aby zriadil tri komisie, a to: komisiu pre zaraďovanie pracovných síl, komisiu pre preskúmanie pôdy a hôr Slovenska a komisiu pre využitkovanie prírodných síl a bohatstva preto, aby „bola práca robotníkov uľahčená, aby bol dostatok surovín pre výrobu, ako kovy, uhlie atď.“³³

Opatrenie Slovenskej revolučnej vládnej rady, smerujúce na zospoločenšenie hlavných výrobných prostriedkov a na vyvlastnenie veľkostatkov, ako sme to už uviedli, pre krátke trvanie Slovenskej republiky rád sa nemohli urobiť do dôsledkov. V tomto odbore vydané nariadenia ako právne pamiatky dokumentujú vládny program Slovenskej republiky rád. Činnosť Slovenskej revolučnej vládnej rady sa však neobmedzilo len na takéto opatrenia programovaného charakteru. Na iných úsekoch vládnej činnosti sa odrážali zákroky Slovenskej revolučnej vládnej rady a miestnych rád priamo v praxi.

Zospoločenšenie veľkoobchodu a väčších distribučných podnikov malo čoskoro praktické výsledky. Rýchlym a ráznym zákrokom vojenských veliteľov boli tieto podniky hneď po vojenskom obsadení väčších miest blokované. Súčasne sa nariadila inventúra, takže tovarové zásoby sa mohli kontrolovať miestnymi radami. Po skončení inventúry bolo uverejnené nariadenie o „socializácii obchodov“. Podľa tohto nariadenia sa zospoločenšili veľkoobchody, ktoré predávali vo veľkom a v malom, ďalej maloobchody, ktoré zamestnávali 10 alebo viac zamestnancov. V zospoločenšených podnikoch si zamestnanci zvolili závodného komisára, ktorý ihneď prevzal vedenie obchodu, a závodnú radu, ktorá kontrolovala činnosť závodného komisára a zabezpečila plynulú prevádzku.

Vďaka rýchlemu zákroku a pohotovosti obchodných zamestnancov organizačné opatrenia boli za niekoľko dní skončené a v znovuo tvorených obchodoch nevydával tovar uprednostným pracujúcim majiteľ, ale závodný komisár pod kontrolou závodnej rady. Je isté, že za daných okolností pri veľkom nedostatku potravín a iných priemyselných článkov a v revo-

³³ Št. krajské múzeum v Košiciach, č. A. 32-895, A.31-243-894. Pozri aj Zb. dok. M. Molnára V/393—395.

lučnom ovzduší boli tieto opatrenia urobené dobre a v rámci možnosti pomohli paralyzovať prvý nápor vyvlastnenej obchodnej buržoázie.³⁴

Podobnou rýchlosťou a úspešne sa vykonala akcia zospoločenšenia šperkových a hodinárskych obchodoch a v bankových depozitoch. Takto sa vyvlastnili veľké hodnoty vykoristovateľov. Zabavené cennosti boli presne registrované a ostali vo zvláštnej úschove socialistických bánk.

Bytové oddelenia rád väčších miest (najmä Košíc) pristúpili aj k urýchlenému uskutočneniu nariadenia o „zospoločenšení obytných domov“ a urobili opatrenia vo veci súpisu domových objektov. Domoví dôverníci, zvolení obyvateľmi domov, vyberali nájomné a inkasované čiastky ukladali v banke. Majiteľ domu platil nájomné ako ostatní nájomníci. Nariadenie sa však nevzťahovalo na rodinné domky robotníkov a zamestnancov, ak neboli prenajaté cudzím osobám.³⁵

* * *

Slovenská revolučná vládna rada urobila za krátky čas svojho účinkovania určité kroky pre vytvorenie predpokladov novej mzdovej politiky. Základom jej činnosti na tomto poli bola socialistická zásada pracovnej povinnosti a práva na prácu.

Mzdy a platy upravovali v každom odbore odborové organizácie. Mzdy a platy robotníkov v priemysle a stavebníctve sa určili od 4,50 K do 8,30 K, zaviedol sa osemhodinový pracovný čas a priznala sa 20%-ná prirážka na nadčasové hodiny.

Obširnou vyhláškou bola upravená mzda, naturálne požitky poľnohospodárskych robotníkov na čas žatvy r. 1919 a osobitná vyhláška upravila náležitosti stálych poľnohospodárskych zamestnancov, břešov, kočišov atď., ako aj mzdy poľnohospodárskych nádeníkov.³⁶

Osobitná starostlivosť sa venovala učňom. Slovenská revolučná vládna rada vydala zvláštno nariadenie, ktorým sa zrušili buržoázne predpisy a zabezpečila sa zvláštna ochrana učňov a mladých robotníkov a organizovalo sa ich školenie. Pracovný čas učňa sa maximalizoval na osem hodín denne, včítane vyučovania, pričom sa zakázalo vyučovanie vo večerných hodinách a v dňoch pracovného voľna. Bitie, telesné ublíženie učňa prísne trestal revolučný tribunál. Zakázalo sa prepustiť učňa pred skončením učňovskej doby a určila sa minimálna hodinová mzda učňom a mladým robotníkom. Vo väčších podnikoch sa mala zariadiť zvláštna spoločenská miestnosť pre učňov a mladých robotníkov.³⁷

Miestne rady začali vyplácať príspevky pre vdovy a siroty robotníkov,

³⁴ Opatrenia týkajúce sa veľkoobchodu a menších distribučných podnikov: Mestský archív v Košiciach, č. 1734/1919 prot. direkt., Št. krajské múzeum v Košiciach, zn. 4556 a 4552.III.3., Kassai Munkás, č. 16 (14. júna 1919), Kassai Vörös Ujság, č. 113 (13. júna 1919).

³⁵ Žiadosti o uvoľnenie domov v Mestskom archíve v Košiciach, č. 5730.2.1919-prot. direkt. Bytové veci, žiadosti o prídel nábytku tamtiež pod č. VI.1110/1919.

³⁶ Barsmegyei Népszava, č. 2 (8. júna 1919), č. 3 (15. júna 1919) a č. 4 (22. júna 1919), Kassai Vörös Ujság, č. 123 (25. júna 1919), Zb. dok. M. Molnára V/363. Vyhláška v Št. krajskom múzeu v Košiciach, zn. 4555.III.3.

³⁷ Kassai Vörös Ujság, č. 127 (29. júna 1919).

ako aj podpory pre invalidov. Tak isto zahájila svoju činnosť aj Okresná nemocenská pokladnica v Košiciach 26. mája 1919. Poistený bol každý robotník, poľnohospodársky nádenník, súkromný a verejný úradník pre prípad choroby a úrazu. Ďalej sa pripravovalo bezplatné vrátenie ručných záloh uložených v zástavárňach.³⁸

* * *

Príchodom maďarskej červenej armády bola zastavená činnosť buržoázných súdov. Sudcovská moc prešla prechodne na mimoriadne vojenské revolučné tribunály, ktoré popri vlastnej vojenskej agende rozhodovali vo veciach patriacich do pôsobnosti riadnych revolučných tribunálov. Vojenské revolučné tribunály v boji proti kontrarevolúcii urobili najnutnejšie preventívne opatrenia: založili evidenciu politicky nespoľahlivých osôb a známych triednych nepriateľov, ostro zakročili proti širitelom nepravdivých zpráv atď.³⁹

Súčasne sa zrušili organizácie četníctva a polícia a začalo sa s organizáciou Červenej stráže, ktorá prevzala ochranu vnútornej bezpečnosti proletárskeho štátu. Na odhalenie a znemožnenie protirevolučnej a protištátnej činnosti sa mala zriadiť zvláštna bezpečnostná zložka a pre stíhanie rozsiahlejších trestných činov sa malo založiť kriminálne ústredie. Tieto organizačné opatrenia sa uskutočňovali ešte pred vyhlásením Slovenskej republiky rád na podklade nariadení Maďarskej republiky rád a podľa sovietskeho vzoru.

Po zriadení Červenej stráže, ktorá v prvých júnových dňoch už fungovala v každom väčšom meste, zrušili sa všetky stopovacie a vyšetrovacie orgány revolučných tribunálov a iných úradov a túto činnosť vykonávali výlučne príslušníci Červenej stráže. Červená stráž účinne pomáhala ako ochranca vnútornej bezpečnosti miestnym radám a direktóriám pri kontrole tržných cien, v boji proti predražovateľom a šmelinárom atď.⁴⁰

K vydaniu vlastných organizačných predpisov o súdnictve pre krátkosť času samozrejme nedošlo. Na území Slovenskej republiky rád platili v tejto oblasti nariadenia Maďarskej republiky rád, ktoré vykonávala vo väčšine už Slovenská revolučná vládna rada. Civilné súdnictvo, okrem statusových a pracovných sporov, bolo suspendované. Povolenie rozvodu manželstva sa ponechávalo na voľné uváženie súdu. Formálnosť konania sa zredukovala na minimum.

Civilných sudcov menovali okresné a župné rady. Zvláštni likvidátori mali preskúmať bežné civilné a trestné veci a rozhodovať o tom, či sú „porovnateľné s novým poriadkom“ a mohli pokračovanie z tohto dôvodu zas-

³⁸ Košická rada uverejnila napr. 25. júna 1919 túto zprávu: „Úradovňa pre invalidov začala svoju činnosť... záležitosti invalidov, vdov, sirôt budú usporiadané. Komunistickej štát nepozná pred kostolmi a na ulicach sa potulujúcich žobrákov.“ Vyhláška o nemocenskom poistení v Št. krajskom múzeu v Košiciach, zn. 2297 a 4554.III.3. a Zb. dok. M. Molnára V/476.

³⁹ Košická vyhláška predsedu vojenského revolučného tribunálu v Št. krajskom múzeu v Košiciach, zn. 1742/606-150.1919. Podobne Barsmegyei Népszava, č. 2 (8. júna 1919).

⁴⁰ Červená stráž v Košicích mala napr. 10. júna 1919 330 nových členov a 12. júna 1919 už 506 členov (Zb. dok. M. Molnára V/528).

tavif. Podobne sa mali zrevidovať i skončené veci. Nové zásady justície boli vysvetlené sudcom, štátnym zástupcom a ostatnému súdnemu personálu v prednáškach a vo zvláštnych kurzoch, ktoré sa zriadili už začiatkom júna 1919.

Trestné súdnictvo vykonávali revolučné tribunály, ktoré sa zriadili v každom župnom sídle. Za trvania Slovenskej republiky rád fungovali revolučné tribunály v Prešove, Košiciach, Lučenci a v Leviciach. Po ich zriadení vojenské revolučné tribunály už nerozhodovali vo veciach vojakov. Revolučné tribunály súdili v trojčlenných senátoch. Predsedu a členov senátu volila župná rada robotníkov, vojakov a roľníkov.⁴¹

Praktickú činnosť revolučných tribunálov je ťažko rekonštruovať, lebo prokurátori odniesli väčšinu súdnych spisov pri evakuácii slovenského územia a zničili ich v Miškovci. Z niektorých zachovaných spisov a z novinových správ sa dá konštatovať, že tresty uložené revolučnými tribunálmi Slovenskej republiky rád boli pomerne mierne. Je však isté, že revolučné tribunály za krátky čas svojho účinkovania vykonali dobrú prácu a snažili sa chrániť proletársku zákonnosť.⁴²

* * *

Slovenská revolučná vládna rada, vedená poučkou V. I. Lenina, že podmienkou zvýšenia produktivity práce je vzostup vzdelania a kultúry pracujúceho ľudu, urobila prvé kroky aj na tomto poli.

Poštátnenie škôl sa urobilo ešte pred vyhlásením Slovenskej republiky rád, hneď po zriadení miestnych, okresných, resp. župných rád. Do štátnej správy sa prevzali všetky výchovné a pedagogické ústavy a z pedagogických pracovníkov sa do štátnych služieb prevzali tí, ktorí boli „ochotní proletárskemu štátu slúžiť“ a zložili predpísanú skúšku zo spoločenských vied.

V Lučenci, Leviciach, v Rimavskej Sobote a okolí bola táto akcia skončená už 10. júna 1919, v Šarišskej a Košickej župe o týždeň neskoršie. Agenda školstva a osvety prešla na osobitné orgány rád, na osvetové komisie a na ich výkonné výbory, pozostávajúce z rodičov školopovinných detí, učiteľov, príp. i detských lekárov. Osvetové komisie boli nadriadenými orgánmi všetkých pedagogických pracovníkov zamestnaných na ich území, viedli školské záležitosti, kontrolovali činnosť škôl a ústavov a rozhodovali v otázke osvety. Školské inšpektoráty sa zrušili. Súčasne sa založili odborové organizácie pedagógov, ktorí pomáhali pri vybudovaní orgánov školstva a osvety.⁴³

Príprava nového učebného plánu a preškolenie pedagogických pracovníkov vyžadovali, pochopiteľne, dlhší čas. Preto vzhľadom na pripravovanú reorganizáciu a na vojnové pomery sa vyučovanie v obecných a stredných

⁴¹ Košický rev. tribunál bol zvolený 24. júna 1919 (Kassai Vörös Ujság, č. 123. V Leviciach fungoval revolučný tribunál od 30. júna 1919. (Barsmegyei Népszava, č. 4.) O Prešove a Lučenci pozri spomienky účastníkov v ÚDKSS. Pozri aj vyhlášku justičného zmocnenca župného direktóra v Košiciach v Zb. dok. M. Molnára V/408.

⁴² Mestský archív v Košiciach, policajný protokol, č. 6822/1919. Niektoré rozsudky uverejnené v Kassai Vörös Ujság, č. 116, 122, 125, 126 a Barsmegyei Népszava, č. 4.

⁴³ O zložení a činnosti osvetovej komisie v Košiciach pozri Kassai Vörös Ujság, č. 123. O Lučenci a Leviciach v Barsmegyei Népszava, č. 2.

školených dňom 7. júna skončilo. Cez prázdniny sa malo začať s ideologickým školením učiteľov, ktorí sa mali pripravovať na skúšky z dejín výchovy a z ústavného a štátneho práva sovietskeho štátu. Ďalej sa nariadilo, aby pedagogickí pracovníci preštudovali r. 1919 niektoré základné diela marxizmu-leninizmu, najmä *Manifest komunistickej strany*, *Občiansku vojnu vo Francúzsku* a *Vývoj socializmu od utópie k vede*. Potreba preškolenia bola popularizovaná široko založenou presvedčovacou akciou.⁴⁴

Pripravovali sa nové učebnice a čítanky z dejín a staré sa stiahli z obehu, aby sa žiakom dostali do rúk nefalšované učebnice, prehodnotené na podklade historického materializmu už v jeseni 1919.⁴⁵

Vydávanie, rozmnožovanie a distribúcia vedeckých, literárnych, umeleckých, pedagogických a iných diel v knižnej alebo zošitovej forme sa sústredili v novovytvorenom orgáne, v Krajinskej rade duševných výrobov. Distribučné podniky začali svoju činnosť po príchode červenej armády. Súkromná kolportáž sa zastavila a časopisy, knihy a brožúry sa predávali len v stánkoch štátneho distribučného podniku. Zospoločenštili sa aj knižnice, archívy a verejné kultúrne budovy.⁴⁶ 1

Čo sa týka dennej tlače, všetky buržoázne noviny boli zastavené a vychádzali len proletárske noviny. V slovenskej reči vychádzali: Naša červená zástava v Prešove a Košické červené noviny ako orgány sekcie slovenských socialistov-komunistov na východnom Slovensku. Okrem toho vychádzali i naďalej Červené noviny v Budapešti (od 27. marca 1919) ako orgán českej a slovenskej komunistickej sekcie a Armáda proletárů (od 18. mája 1919) v českej reči. V maďarskej reči vychádzali dva denníky v Košiciach, a to Kassai Munkás ako orgán maďarskej sekcie socialistov-komunistov na východnom Slovensku a Kassai Vörös Ujság, v ktorom sa uverejnili úradné zprávy. Okrem toho vychádzal pre južné Slovensko týždenník Barsmegyei Népszava ako orgán miestnej organizácie socialistickej strany v Leviciach, Selmechányai Vörös Ujság ako orgán miestnej organizácie socialistickej strany v Banskej Štiavnici (8. júna 1919) a Gömör-Kishont ako úradný vestník župy Gemer-Malohont (1. júna 1919).

Slovenská revolučná vládna rada, miestne rady, miestne organizácie socialistov-komunistov a odbory vynaložili veľké úsilie na propagáciu a popularizáciu cieľov proletárskeho štátu. Skoro denne sa usporiadali verejné schôdzky, ľudové zhromaždenia, manifestácie, kde sa vysvetľoval význam diktatúry proletariátu, zásady nového spoločenského poriadku, medzinárodná situácia atď.

Nezabudlo sa ani na kultúrne podniky, na divadlá, koncerty, na ľudové veselice a na výchovné a zábavné podniky pre deti.

Usporiadali sa zvláštne kurzy pre vyškolenie agitátorov. Slovenský kurz, usporiadaný oddelením pre propagandu Kultúrneho komisariátu mestskej rady v Košiciach, bol otvorený dňa 25. júna 1919.⁴⁷

V rámci osvetovej a propagačnej činnosti sa vydávali letáky a brožúry vo veľkom počte. Vysvetľovala sa v nich podstata a zmysel proletárskej

⁴⁴ Barsmegyei Népszava, č. 2.

⁴⁵ Št. krajské múzeum v Košiciach, zn. 4529.III.3.

⁴⁶ Vyhlášky uverejnené v Kassai Vörös Ujság, č. 112 a Kassai Munkás, č. 16.

⁴⁷ Kassai Vörös Ujság, č. 122. Pozri aj opatrenia o školení členov Červenej stráže v Mestskom archíve v Košiciach, č. 2724/154 por. dir.

vlády, odhalila sa vykoristovateľská činnosť českej a slovenskej buržoázie a zrada sociálnej demokracie. Najviac pozornosti sa venovalo dedinskému ľudu. V populárnych brožúrach sa poukázalo na utlačateľské metódy maďarských veľkostatkárov, na dôsledky negramotnosti, alkoholizmu atď. V dennej tlači sa uverejnili zprávy o víťaznom boji ruského proletariátu, prinášali sa populárne state o „fundamentálnych zásadách III. internacionály“, o základných poučkách marxisticko-leninskej teórie štátu atď.

Propagačná a agitačná činnosť orgánov Slovenskej republiky rád vyvolala najtrvalejšie dojmy v mysliach pracujúceho ľudu Slovenska. Odrážalo sa to v politickej uvedomelosti proletariátu Slovenska, v čase zániku Slovenskej republiky rád, vo volebných výsledkoch r. 1920 a hlavne pri založení Komunistickej strany Československa. Slobodne rozširované a popularizované učenie marxizmu-leninizmu, podopreté prvými krokmi praktickej činnosti Slovenskej revolučnej vládnej rady a miestnych rád, otvorilo oči najlepším synom robotníckej triedy Slovenska, ktorým sa umožnilo v praxi porovnávať rozdiel medzi buržoáznym a proletárskym štátom, poučiť sa z nedostatkov a pripraviť sa na ďalší boj.

* * *

Jedna z hlavných úloh Slovenskej revolučnej vládnej rady spočívala vo vytvorení predpokladov pre zriadenie slovenskej červenej armády.

Ešte pred vyhlásením Slovenskej republiky rád sa začalo s mobilizáciou dobrovoľníkov, bývalých dôstojníkov a poddôstojníkov. Vojenský velitelia nariadili už prvými rozkazmi nástup dobrovoľníkov, ktorí po boku maďarských červených vojakov bojovali už v prvej polovici júna 1919. Direktória zakladali zvláštne výbory pre nábor dobrovoľníkov, ktoré účinkovali na niektorých miestach veľmi úspešne.

Po vyhlásení Slovenskej republiky rád sa vykonali riadne odvody medzi 23.—25. júnom 1919. Slovenská revolučná vládna rada urobila všetko, aby sa vytvorila nová proletárska armáda, pozostávajúca z príslušníkov robotníckej triedy, pracujúcich roľníkov a pracujúcej inteligencie. Jadro novej proletárskej armády sa malo vytvoriť z bývalých vojnových zajatcov prvej svetovej vojny, ktorí bojovali v ruskej Červenej armáde, a ktorí svojimi vojenskými skúsenosťami a svojou uvedomelosťou mali pozdvihnúť bojovú morálku nových jednotiek.⁴⁸

Slovenská revolučná vládna rada prijala na svojom zasadnutí dňa 21. júna 1919 v Košiciach Organizačný štatút Slovenskej medzinárodnej červenej armády. Obsah nariadenia sa nezachoval, ale hlavné zásady organizačného štatútu sa dajú rekonštruovať, lebo — podľa zprávy tlačovej kancelárie Slovenskej republiky rád — štatút bol vypracovaný „na základe štatútu uhorskej červenej armády“.⁴⁹ Nová proletárska armáda mala pozostávať predovšetkým z príslušníkov robotníckej triedy. Nová armáda ako ozbrojená moc proletariátu mala brániť záujmy revolučného proletariátu pred každým vonkajším a vnútorným nepriateľom a mala bojovať za oslobodenie

⁴⁸ Mobilizačné vyhlášky: Krajské múzeum v Prešove; Archív KNV v Prešove, Št. krajske múzeum v Košiciach, zn. 2295.III.3., 4532 a 4538.III.3.

⁴⁹ Vörös Ujság, č. 53 (25. júna 1919).

proletariátu celého sveta. V novej armáde podľa vzoru ruskej Červenej armády prvého obdobia neboli zvláštne hodnosti; mala len veliteľov a vojakov.

Nižších veliteľov si mala zvoliť vojenská jednotka, vyšších mal menovať ľudový komisár vojny. Ku každému vojenskému útvaru sa prideliť politický komisár. Dalej sa mal organizovať sbor robotníckych záložných plukov, cvičených vo väčších priemyselných podnikoch. Na základe organizačného štatútu ľudový komisár vojny Slovenskej republiky rád menoval vrchného veliteľa slovenskej červenej armády, ktorý bezprostredne riadil ďalšie organizačné opatrenia.

Po skončení riadnych odvodov Slovenská revolučná vládna rada nariaďovala všeobecnú mobilizáciu. Toto opatrenie si vynútila medzinárodná situácia. Koncom júna 1919 bolo už známe, že kapitulantské elementy maďarskej Revolučnej vládnej rady ustúpia pred tlakom dohodových mocností a že v dôsledku toho je ohrozená existencia mladej Slovenskej republiky rád. Slovenská revolučná vládna rada volala preto do zbrane všetky ročníky mužov narodených medzi 1874 a 1901 bez ohľadu na to, či boli na odvode alebo nie.

V proklamácii vydanéj k mobilizačnej vyhláške Slovenská revolučná vládna rada poukázala na to, že v danej situácii „k úplnej slobode niet inej cesty, než nárukovať a bojovať v slovenskej medzinárodnej armáde“. Slovenská revolučná vládna rada nechcela teda bez boja kapitulovať, ale bola rozhodnutá brániť vymoženosti slovenského proletariátu, keď treba, i bez pomoci maďarskej červenej armády.⁵⁰ Je nesporné, že za danej situácie takéto plány neboli uskutočniteľné, ale pritom sa musí uznať, že Slovenská revolučná vládna rada urobila všetko, čo bolo v jej moci, aby si urýchleným ozbrojením slovenských pracujúcich vytvorila svoje vlastné mocenské prostriedky.

Tomuto slúžilo i opatrenie z 26. júna 1919, ktorým Slovenská revolučná vládna rada vyslala ľudových komisárov okrem tých, prítomnosť ktorých bola na vedenie vládnej agendy bezpodmienečne potrebná, na frontové úseky, aby prehĺbili propagačnú činnosť a pozdvihli bojovú morálku slovenských oddielov. Na základe tohto opatrenia väčšina ľudových komisárov odcestovala 27. júna 1919 na front. Slovenská revolučná vládna rada sa ďalej znova obrátila na českých vojakov s výzvou, v ktorej ich upozornila, že bojujú proti oslobodeným slovenským proletárom a žiadala ich, aby sa pripojili k červenej armáde a aby bojovali „proti kapitálu, za víťazstvo diktatúry proletariátu v Čechách.“⁵¹

Pokiaľ ide o otázku, ako sa reagovalo na vyššie uvedené opatrenia Slovenskej revolučnej vládnej rady, treba konštatovať, že slovenskí robotníci a roľníci pochopili význam revolučných bojov a neváhali so zbraňou v ruke uhájiť vymoženosti proletárskeho štátu. Keď uvážime, že organizovaný nábor dobrovoľníkov trval len od 13. do 30. júna 1919, že s mobilizáciou sa začalo len 15. júna 1919 a že posledné jednotky maďarskej červenej armády opustili územie Slovenska 7. júla 1919, aj tie nepresné dáta o počte slovenských brancov, ktoré sa zistili, svedčia o uvedomelosti a obetavosti

⁵⁰ Zpráva Slov. tlač. kancelárie z 28. júna 1919.

⁵¹ Originál v Št. krajskom múzeu v Košiciach, č. 34-897.

slovenského proletariátu. Len v Prešove a na okolí, hlavne v Solivare, bolo asi 13.000 registrovaných dobrovoľníkov a odvedených brancov, ktorí sa už nemohli vycvičiť a vyzbrojiť. Z košických obyvateľov slúžilo asi 3000 ľudí v slovenskej červenej armáde, z Lučenca asi 600 ľudí a podobná bola situácia vo Zvolene, v Banskej Štiavnici, v Leviciach atď. S ustupujúcou červenou armádou odišlo z Košíc asi 5.500 ľudí, z Prešova asi 1.200, z východného Slovenska úhrnom asi 8.000 ľudí, z Lučenca asi 250 ľudí a podobne aj z ostatných miest.⁵²

INTERVENCIA DOHODY A ODCHOD ČERVENEJ ARMÁDY

Na zárok čs. vlády na mierovej konferencii a na zvláštnu intervenciu generála Pellého u maršála Focha dohodové mocnosti zahájili rokovanie s maďarskou Revolučnou vládou radou. V priebehu rokovania zaslala mierová konferencia maďarskej Revolučnej vládnej rade dňa 23. júna 1919 nótu, v ktorej potvrdila, že rumunské vojsko ihneď vyprázdni maďarské územie, akonáhle maďarské červené vojsko opustí Slovensko. Na základe tejto nóty bolo prímerie uzavreté s platnosťou od 24. júna 1919 a zástupcovia čs. a maďarskej armády sa dohodli dňa 29. júna 1919 v Bratislave o podrobnostiach ústupu, s ktorým sa malo začať 1. júla 1919.⁵³

Zprávy o diplomatickom rokovaní vyvolali rozhorčený odpor pracujúcich. Obava o stratu revolučných vymožeností sa prejavila na protestných zhromaždeniach v Košiciach, v Prešove a v Lučenci.

Manifestácia zvolaná Slovenskou revolučnou vládou radou do Košíc na deň 22. júna 1919 stala sa významnou udalosťou z viacerých príčin. Predovšetkým sa stala dôkazom príťažlivosti mladého proletárskeho štátu, odhodlanosti uvedomelého slovenského proletariátu k boju proti imperializmu a na ochranu proletárskej vlády, ako aj solidarity slovenského a maďarského proletariátu, vytvorenej v znamení proletárskeho internacionalizmu.⁵⁴

Na tejto manifestácii sa bezpochyby ukázalo, že pracujúci maďarskej národnosti sa užšie primkli k slovenskému proletariátu a prejavili vôľu bojovať ďalej pod vedením Slovenskej revolučnej vládnej rady aj v tom prípade, keby maďarská červené vojsko opustilo územie Slovenska.

Je samozrejmé, že samotné odhodlanie pracujúcich nemohlo zamedziť ďalší. vývoj. Slovenská revolučná vládna rada nemala ešte takú vojenskú moc, ktorou by sa mohla postaviť na odpor a odraziť útok ozbrojených síl imperializmu. Bojová odhodlanosť, prejavená na manifestáciách, však bola a ostala dôkazom tej skutočnosti, že napriek beznádejnej situácii na území Slovenskej republiky rád sa vytvorila taká pevná akčná jednota slovenského a maďarského proletariátu, ktorá sa stala zárukou úspešného pokračovania v triednom boji českého a slovenského proletariátu za spoločné záujmy všetkých pracujúcich Československa.

⁵² Spomienky účastníkov v ÚDKSS a v Kassai Vörös Ujság, č. 127.

⁵³ Text nóty bol uverejnený v časopise Červené noviny, č. 51, Népszava z 11. júna 1919. Pozri aj dok. v Št. krajskom múzeu v Košiciach, č. 22396 a Zb. dok. M. Molnára V/439, 588.

⁵⁴ Kassai Vörös Ujság, č. 122.

Jednota slovenského a maďarského proletariátu sa začala tvoriť na Slovensku už predtým. Prejavovala sa v spoločných akciách od konca r. 1918 do mája 1919, pred útokom čs. vojska a v čase protiútoku maďarského červeného vojska. Lenže teraz sa ukázala v jednote nová, významná črta, a to vedúca úloha slovenského proletariátu, resp. rozhodnutie maďarských pracujúcich Slovenska podriaďiť sa tomuto vedeniu. Na spomenutej manifestácii zástupcovia maďarského proletariátu východného Slovenska vyhlásili, že maďarskí proletári „chcú žiť spolu so slovenskými pracujúcimi v Slovenskej republike rád“, že maďarský proletariát sa „pripojuje k slovenským bratom v ich boji proti imperializmu“ a hlasovali za rezolúciu Slovenskej revolučnej vládnej rady, v ktorej sa vyzývali robotníci a roľníci, aby „do poslednej kvapky krvi bránili proletársku vládu“, a to samostatne, aj po odchode maďarského červeného vojska.⁵⁵

Znamenalo to bezpochyby toľko, že v danej situácii, keď už bolo isté, že maďarská červená armáda opustí územie Slovenska, maďarskí pracovníci žijúci na Slovensku neostanú pasívni a nebudú sa izolovať, ale sú ochotní ďalej bojovať pod vedením českého a slovenského proletariátu. Táto okolnosť mala význam pre ďalší rozvoj robotníckeho hnutia, čo sa konkrétne ukázalo pri vzniku Komunistickej strany Československa.

Je otázka, aký bol cieľ týchto manifestácií, keďže Slovenská revolučná vládna rada už vedela, že maďarská červená armáda musí opustiť územie Slovenska a že sama nebude mať potrebnú ozbrojenú silu na to, aby sa udržala pri moci. Otázka je, načo vydávala Slovenská revolučná vládna rada v týchto dňoch ďalšie výzvy na posilnenie odporu, keď bolo známe, že pod kontrolou dohodových dôstojníkov sa urobí ústup červenej armády bez bojov a že za niekoľko dní sa vrátia čs. jednotky. Odpovedať možno takto: Manifestácie a proklamácie odzrkadľovali náladu pracujúceho ľudu v Slovenskej republike rád, rozhorčenie, ktorým proletariát reagoval na udalosti, a v určitej miere i nesúhlas s rozhodnutím maďarskej Revolučnej vládnej rady, ktorým sa prijali podmienky prímeria a predčasný ústup červeného vojska. Výzvy a proklamácie mali jeden cieľ: mobilizovanými jednotkami slovenskej červenej armády posilniť ozbrojenú moc Maďarskej republiky rád. Počítalo sa totiž s tým, že odpor proletariátu Slovenska nezanikne po odchode maďarskej červenej armády a že keď sa Maďarská republika rád sama upevní, bude môcť tento boj i naďalej podporovať. Šlo teda hlavne o to: ozbrojené sily slovenského proletariátu stiahnuť do Maďarskej republiky rád a predovšetkým tam podprieť vládu proletariátu, proti ktorej sa podľa prísľubu Dohody mala intervencia zastaviť. Slovenská revolučná vládna rada chcela ďalej účinkovať na území Maďarskej republiky rád, chcela evakuovať čím väčší počet ozbrojených síl aj pre svoje vlastné ciele, aby bola pripravená pre prípad ďalšieho rozmachu revolučného hnutia, ktorý sa r. 1919 mohol ešte očakávať vzhľadom na úspechy ruskej Červenej armády. Samozrejme, vtedy sa ešte nevedelo, že dohodové mocnosti napriek prísľubu obnovia svoje útoky a že s pomocou vnútornej reakcie a kontrarevolúcie sa odstráni maďarská proletárska vláda.

Slovenská revolučná vládna rada a mobilizované jednotky slovenského

⁵⁵ Červené noviny, č. 59 a Zb. dok. M. Molnára V/459—461.

červeného vojska v presvedčení, že sa robí nevyhnutný, ale užitočný taktický ústup bez boja, ale aj bez porážky a bez náznakov kontrarevolučného povstania, spolu s maďarskými jednotkami prešli na územie Maďarskej republiky rád, do Míškovca. Funkcionári Slovenskej revolučnej vládnej rady opustili Košice 1. júla 1919. Čs. vojsko skončilo obsadenie vyprázdneného územia 7. júla 1919.⁵⁶

* * *

Takto sa odohrávali v hrubých črtách hlavne udalosti v júni r. 1919 na južnom a východnom Slovensku.

Je zrejmé, že bez prítomnosti maďarskej červenej armády, bez účinnej a cieľavedomej pomoci štátnych orgánov a pracovníkov Maďarskej republiky rád a bez pripravenosti českých a slovenských revolucionárov za hranicami a doma a hlavne bez pripravenosti pracujúceho ľudu Slovenska nebolo by došlo k takému rýchlemu a koncentrovanému revolučnému prevratu. Ďalej je zrejmé, že opísané opatrenia rád a revolučnej vládnej rady, uskutocnené v priebehu vojny a na vojnovom území, nemohli pevne zakotviť za krátky mesiac. Tak isto je samozrejmé, že nebolo možné za pár týždňov mobilizovať všetky sily pracujúcich mas v takej miere, aby sa pevne zomkli okolo Slovenskej revolučnej vládnej rady a aby sa po odchode červeného vojska všetci bez výhrady rozhodli so zbraňou v ruke brániť proletársku vládu a preniesť plamene socialistickej revolúcie na ostatné územie ČSR. Nebolo to možné hlavne preto, lebo, odhliadnuc od krátkosti času a od vplyvu českej sociálnej demokracie na pracujúce masy v Čechách a na Morave, Slovenská republika rád mala svoje základné nedostatky, ktoré prevzala od Maďarskej republiky rád a ktoré museli od začiatku podstatne vplývať na vývoj udalostí.

V tomto článku nemôžeme podrobne rozviesť tieto nedostatky a poukážeme na ne len heslovite. Predovšetkým nebolo strany leninského typu. Komunistická strana Maďarska, ktorá sa zradou Bélu Kúna a ostatných bucharinovcov zlúčila s maďarskou sociálnou demokraciou bez odstránenia pravicových reformistov a sociálšovinistov, determinovala štruktúru tej politickej organizácie, ktorá mala byť vedúcou silou Slovenskej republiky rád. Členstvo v tejto organizácii bolo len formálne. Vo väčšine prípadov sa prekrstila len miestna organizácia sociálnodemokratickej strany na „slovenskú sekciu socialisticko-komunistickej strany“ bez organizačnej zmeny. Aktívna práca sa od členov nevyžadovala, pravidelné schôdzky sa nezvolávali, len platenie členského príspevku a čítanie strannickej tlače bolo povinné, pravda, bez náležitej kontroly. Do vedenia organizácie sa dostali úchyľkári a byrokrati z pravého krídla sociálnej demokracie, ktorí prenášali často názory maďarských pravicových sociálnych demokratov aj do Slovenskej revolučnej vládnej rady. Pri absolútnom nedostatku straníckej disciplíny a organizovanosti prejavy a opatrenia oportunistov neboli a nemohli byť kontrolované a takto ich deštruktívny vplyv často brzdil úsilie poctivých revolucionárov. Z toho vznikli občas protichodné opatrenia a zá-

⁵⁶ Červené noviny, č. 54, 58 (26. júna—6. júla 1919). Týždenník Bars, č. 22—28 (Okresné múzeum v Leviciach). Podrobnosti o príchode čs. vojska v Zb. dok. M. Molnára VI/5—9.

sadné chyby, ktoré potom buržoázia a sociálna demokracia zneužila pre svoje vlastné kontrarevolučné ciele. No systém diktatúry proletariátu sa bez strany leninského typu vybudovať nemôže a takúto stranu nemohli nahradiť dobromyseľní a poctiví jednotlivci-revolucionári, nevyzbrojení marxisticko-leninskou vedou, ba viac-menej zatažení sociáldemokratizmom a ovplyvnení nositeľmi bucharinizmu. Nedostatočné ovládanie marxizmu-leninizmu a škodlivý vplyv bucharinizmu sa prejavoval aj v základnej otázke požiadavky diktatúry proletariátu, v otázke zväzku robotníckej triedy a pracujúcich roľníkov, v otázke požiadavky samourčovacieho práva utláčaných národov a národností a v spojitosti s tým v otázke konkrétnych dôsledkov národného oslobodenia Čechov a Slovákov, uskutočneného v októbri 1918 atď. Tak napr. prejavovali sa prechmaty vedúcich činiteľov maďarskej sociálnej demokracie, vyplývajúce z ich nacionálneho šovinizmu v relácii slovensko-českej. Neustále sa prízvukovala imperialistická politika českej buržoázie bez toho, žeby sa bola súčasne vyzdvihla úloha slovenskej buržoázie a úloha spoločného frontu českého a slovenského kapitálu. Z toho istého prameňa pochádzal i nesprávny názor o „výlučnom práve pracujúcich tried na samourčenie“ a snaha o zastieranie skutku, že slovenský proletariát po vzniku ČSR bojoval za odstránenie vykorisťovania na vlastnom štátnom území atď.

Uvedené okolnosti však nijako nezmenšujú význam Slovenskej republiky rád, dejiny ktorej sú nerozlučnou súčiastkou dejín robotníckeho hnutia v ČSR, súčiastkou tej epochy, v ktorej sme začali učenie marxizmu-leninizmu uskutočňovať v praxi. Máme si všimnúť to, čo sa rozvíja, a nie to, čo odumrie. Na začiatku éry socialistických revolúcií, zahájenej Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou, znova potvrdili krátko dejiny Slovenskej republiky rád, že aj u nás sa začala nová éra, a že ľud je jediným tvorcom histórie, avšak rady bez aktívnej účasti slovenského ľudu, napriek pomoci funkcionárov Maďarskej revolučnej vládnej rady by neboli vykázali uvedenú činnosť. Dejiny Slovenskej republiky rád znova dokázali správnosť tej leninskej poučky, že po Veľkej októbrovej revolúcii o svoju slobodu bojujúci proletariát každého národa sa musí oprieť o prvý socialistický štát sveta a že Sovietsky sväz, záruka konečného víťazstva socializmu, pomáha proletariátu sveta a učí ho bojovať o moc. Slovenská republika rád, pri zrode ktorej sa uplatnila nepriama pomoc Sovietskeho sväzu prostredníctvom Maďarskej republiky rád, prostredníctvom toho proletárskeho štátneho útvaru, ktorý vznikol ako prvý a bezprostredne pod vplyvom Veľkej októbrovej revolúcie, dokázala nepremožiteľnú silu marxisticko-leninského učenia a lživosť a prehnitosť sociáldemokratizmu. Chyby a nedostatky socialistických štátnych útvarov r. 1919 mali veľký význam pre doplnenie a spresnenie revolučnej stratégie a taktiky proletariátu, a tým aj pre ďalší vývoj robotníckeho hnutia v ČSR a pre ideologické upevnenie KSC. V reťazi nazhromaždenia kvantít od májovej demonštrácie r. 1918 v Mikuláši, cez štrajky a masové pohyby v Čechách, na Morave a na Slovensku v októbri 1918, ktoré vyústili v založení ČSR, od revolučnej vlny posledného štvrtroka 1918, od robotníckych rád, národných rád a národných výborov cez februárové štrajky r. 1919 na Slovensku a demonštrácie proti lichve v Čechách vedie priama cesta k júnovým udalostiam r. 1919 a od Slovenskej

republiky rád cez volebné výsledky a generálny štrajk r. 1920, k zmene kvantity na kvalitu, k založeniu Komunistickej strany Československa.

Nesmieme zabudnúť, že po zániku Slovenskej republiky rád porovnávali pracujúci Slovenska to, čo jej predchádzalo a čo po nej nasledovalo s tým, čo sa v nej začalo tvoriť. Krátke štyri týždne moci rád stačili na to, aby uvedomeli robotníci vedeli, čo treba ďalej robiť, za čo treba ďalej bojovať. Rady ich presvedčili o tom, že proletárska vláda v ČSR je možná a potrebná, ak chce pracujúci ľud žiť bez vykorisťovania a bez strachu a hladu. Táto uvedomelosť sa názorne ukázala napr. hneď po obnovení buržoáznej vlády v júli 1919, keď pracujúci sabotovali protirobotnícke opatrenia vojenských diktátorov a ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a v ďalšom vývoji pred vznikom a po vzniku KSČ.

Je preto len samozrejmé, že horúca láska k Sovietskemu sväzu, oddanosť k leninskému vedeniu VKS(b), nezlomná viera vo víťazstvo ruského proletariátu a III. internacionály a odhodlanosť bojovať za socialistické Československo, ktorá sa prejavovala v každom dokumente, v každom opatrení Slovenskej revolučnej vládnej rady, na každom zhromaždení v Slovenskej republike rád, naplňuje nás i dnes pocitom hrdosti, lebo všetko to je nezvratným dôkazom skutočnosti, že český a slovenský revolučný proletariát už v prvých mesiacoch svojej národnej samostatnosti bol rozhodnutý bojovať po boku Sovietskeho sväzu za víťazstvo socializmu.

Od vzniku Slovenskej republiky rád uplynulo tridsaťpäť rokov. Dlhý čas, vyplnený ťažkým bojom pracujúceho ľudu Československa proti buržoáznemu útlaku, proti fašizmu a víťazstvom, ktorým sa uvoľnila cesta k budovaniu socializmu. Dnes, po úspešnom splnení prvej Gottwaldovej päťročnice, po upevnení socialistických výrobných vzťahov v priemysle, po upevnení nášho ľudovodemokratického štátneho aparátu, keď pod múdrym vedením KSČ preniká socializmus aj na dediny, keď sa neustále upevňuje triedny zväzok robotníctva a pracujúceho roľníctva a prehlbuje sa morálno-politická jednota všetkých pracujúcich našej vlasti, jasnejšie vidíme význam júnových udalostí r. 1919. Dnes, keď z príležitosti verejného prediskutovania zákonov o národných výboroch a z príležitosti pripravovaných volieb spomíname úlohu týchto revolučných orgánov v priebehu našich národných dejín a s radosťou vidíme, ako sa naše národné výbory postupne približujú čo do formy a obsahu k ruským sovietskym, lepšie si uvedomujeme význam rád robotníkov, vojakov a roľníkov, ktoré vznikli u nás roku 1919. Dnes, keď neustále prehlbujeme ideologický boj proti buržoáznym ideológiám, buržoáznemu nacionalizmu, masarykizmu a zvyškom sociáldemokratizmu, keď odhaľujeme buržoáznym a sociáldemokratickým falšovateľov dejín, keď sme vytvorili reálne predpoklady pre bratské spoložitie a nacionálnu rovnoprávnosť všetkých pracujúcich Československa a pre priateľstvo so susednými národmi, príslušníkmi tábora mieru vedeného nepremožiteľným Sovietskym sväzom, hrdo spomíname na to, že napriek intrigám buržoázie a podkopnej práce sociálnej demokracie nepodarilo sa nikdy natrvalo oklamať pracujúcich, lebo bratský zväzok všetkých národov a národností našej vlasti s národmi Sovietskeho sväzu sa vytváral v znamení socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu už v búrlivých mesiacoch r. 1919. Naše spomienky sú radostné hlavne preto, lebo všetko to, čo r. 1919 bolo len túžbou, stalo sa dnes skutočnosťou.